

Jarosław Jastrzębski

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

ORCID 0000-0003-4722-547X

Krażownik ciężki – problemy klasyfikacyjne. Część 3. Krażowniki ciężkie w służbie Stanów Zjednoczonych, Japonii i Wielkiej Brytanii

Heavy cruiser – classification problems. Part Three**Abstrakt**

Artykuł ten jest trzecim z serii sześciu tekstów poświęconych problemom klasyfikacyjnym w grupie okrętów artyleryjskich, jakimi są ciężkie krażowniki. W pierwszej zajęliśmy się genezą ciężkiego krażownika i sformułowaliśmy jego definicję, niezbędną do dokonywania rzetelnych analiz naukowych. W drugim z nich skonfrontowaliśmy tę definicję z okrętami o spornej klasyfikacji. W tej części przedstawiono floty ciężkich krażowników trzech największych właścicieli. W kolejnych częściach zostaną omówione floty tego typu okrętów pod innymi banderami oraz ich globalna charakterystyka.

Trzej najliczniejsi właściciele ciężkich krażowników: Stany Zjednoczone, Japonia i Wielka Brytania posiadali 70% ich ogólnej liczby. Wartości te wyraźnie odzwierciedlają, dla kogo była to najbardziej pożądana broń. Potwierdzają to działania wojenne lat 1937–1945, zwłaszcza wojna na Pacyfiku. Największą flotą liczącą 38 jednostek dysponowały Stany Zjednoczone, następnie Japonia z 18 okrętami, a trzecia Wielka Brytania z 13 okrętami tej klasy. W wyniku II wojny światowej flota ciężkich krażowników japońskiej marynarki wojennej została całkowicie unicestwiona, Amerykanie stracili 7, Brytyjczycy – 4 a 1 kolejny przekazali Australii. Pozostałe ciężkie krażowniki obu mocarstw anglosaskich były stopniowo wycofywane ze służby podczas zimnej wojny. Jednocześnie Royal Navy zakończyła ten proces do końca lat czterdziestych XX wieku ze względów ekonomicznych. Używała ich także Marynarka Wojenna Stanów Zjednoczonych, m.in. w wojnach koreańskich 1950–1953 i wojnach w Wietnamie 1964–1973. Ostatni amerykański ciężki krażownik został wycofany ze służby w 1975 roku, był to *Newport*

News. Natomiast ostatniego skreślenia z ewidencji Marynarki Wojennej USA dokonano w 1991 roku, kiedy dotknięto to *Salem*.

Słowa kluczowe: krążownik ciężki, nauka wojskowości, okręty, krążowniki, marynarka wojenna

Abstract

This article is the third in a series of six texts devoted to classification problems in the group of artillery ships, such as heavy cruisers. In the first text, we dealt with the genesis of the heavy cruiser and formulated its definition, necessary for making reliable scientific analyses. In the second text, we confronted this definition with ships with a disputed classification. This section presents the heavy cruiser fleets of the three largest owners. The following will discuss the fleets of these types of ships under the other flags and their global characteristics.

The three most numerous owners of heavy cruisers: the United States, Japan, and Great Britain, had 70% of their total number. These values clearly reflect for whom they were the most desirable weapons. This is confirmed by the hostilities of 1937-1945, especially the Pacific War. The U.S.A. had the largest fleet of 38 ships, followed by Japan with 18 ships, and the third with Great Britain with 13 ships of this type. As a result of World War II, the Japanese Navy's heavy cruiser fleet was completely wiped out, the Americans lost 7, the British 4, and they also handed over 1 to Australia. The Anglo-Saxon powers' remaining heavy cruisers were gradually decommissioned during the Cold War. At the same time, the Royal Navy completed this process by the end of the 1940s, for reasons of economy. U.S. Navy also used them, among others in the Korean Wars 1950-1953 and Vietnam Wars 1964-1973. The last American heavy cruiser, *Newport News*, was decommissioned in 1975. On the other hand, the last deletion from the records of the U.S. Navy was made in 1991 when it happened to reserve *Salem*.

Keywords: heavy cruiser, military science, ships, cruisers, navy

Wprowadzenie

Na wstępie przypomnijmy omówione szczegółowo w pierwszej części niniejszej pracy pytania badawcze, na które odpowiada jej sześcioczęściowa całość:

1. Czy niemiecki krążownik pancerny *Blücher*, pozostający w służbie w latach 1909–1915, można uznać za pierwszy krążownik ciężki, ze względu na rozmieszczenie jednolitej artylerii głównej kalibru 210 mm, zgodne ze standardami narzuconymi wprowadzeniem do służby słynnego pancernika *Dreadnought* czy też jest to kryterium niewystarczające?
2. Czy 5 brytyjskich krążowników typu *Hawkins*, mających w poszczególnych okresach na swych pokładach armaty kalibru 190 mm, w różnej liczbie i częściowo anachronicznie rozmieszczone, w wieżach umieszczonych po bokach kadłuba, powinny figurować na liście krążowników ciężkich, czy też nie?
3. Czy 8 japońskich krążowników typów: *Furutaka*, *Aoba* i *Myōkō*, w okresie posiadania przez nie uzbrojenia głównego w postaci armat kalibru 200 mm, należy już zaliczać do grona krążowników ciężkich?
4. Czy 2 argentyńskie okręty typu *Veinticinco de Mayo*, posiadające na uzbrojeniu armaty średnicy 190 mm, należy włączyć do zbioru krążowników ciężkich?

5. Czy 6 sowieckich jednostek typu *Kirow* (transkrypcja: „*Kirow*”) i jego udoskonalone wersje, wszystkie zbrojne w działa średnicy 180 mm, winny być klasyfikowane jako krążowniki lekkie, czy może jednak ciężkie?
6. Czy sowiecki krążownik *Krasnyj Kawkaz* (transkrypcja: „*Krasnyj Kawkaz*”), uzbrojony jedynie w 4 armaty kalibru 180 mm, zasługuje na status krążownika ciężkiego, czy raczej nie?
7. Czy 3 niemieckie tzw. pancerniki kieszonkowe typu *Deutschland* należy zaliczyć do krążowników, a jeśli tak, to do ciężkich, czy może liniowych?
8. Jakie cechy jednoznacznie odróżniają krążowniki ciężkie od krążowników lekkich, pancernych i liniowych?
9. Jak liczne były floty krążowników ciężkich poszczególnych marynarek wojennych i jakie były ich cechy szczególne?
10. Jak kształtowała się światowa flota krążowników ciężkich w całym okresie pozostawania w służbie tej klasy okrętów i czy da się wyróżnić jakieś prawidłowości w jej rozwoju?

Celem niniejszej pracy jest zatem ostateczne rozstrzygnięcie, przynajmniej na poziomie nauki polskiej, wyżej zarysowanych dylematów i sporów, poprzez sformułowanie jednoznacznych kryteriów klasyfikacyjnych dla klasy krążowników ciężkich oraz przedstawienie konsekwencji osiągniętych wyników dla kształtu światowej floty okrętów tej klasy. Na całość niniejszej pracy składa się sześć artykułów, poruszających pewną zamkniętą część zagadnień wchodzących w zakres wyżej przedstawionego tematu badań:

Część 1. Geneza i definicja krążownika ciężkiego;

Część 2. Okręty o klasyfikacji spornej;

Część 3. Krążowniki ciężkie w służbie Stanów Zjednoczonych, Japonii i Wielkiej Brytanii;

Część 4. Krążowniki ciężkie w służbie Włoch, Francji i Związku Sowieckiego;

Część 5. Krążowniki ciężkie w służbie Niemiec, Australii, Hiszpanii i Argentyny;

Część 6. Światowa flota krążowników ciężkich.

W pierwszej części niniejszej pracy, zatytułowanej *Geneza i definicja krążownika ciężkiego*, zajęliśmy się kwestiami klasyfikacyjnymi dotyczącymi krążowników ciężkich i przeanalizowaliśmy kryteria przyporządkowania do tej grupy okrętów artyleryjskich na poziomie teoretycznym i ogólnym. W drugiej jej części, zatytułowanej *Okręty o klasyfikacji spornej*, omówiliśmy okręty, których prawidłowe zaszeregowanie do konkretnej klasy krążowników jest w nauce kontrowersyjne, konfrontując je z ustaloną definicją i uzasadniając ich zakwalifikowanie albo odrzucenie ze zbioru krążowników ciężkich. W obecnej, trzeciej części artykułu rozpoczniemy przegląd stanu światowej floty tych ostatnich, jaki rysuje się po rozstrzygnięciu spornych dylematów w zakresie klasyfikacji, odnosząc się do trzech marynarek wojennych – posiadaczy najliczniejszego zasobu krążowników ciężkich, mianowicie: Stanów Zjednoczonych, Japonii i Wielkiej Brytanii. Natomiast w kolejnych częściach omówimy stan tej klasy jednostek w innych krajach, jak też przedstawimy globalny stan liczbowy krążowników ciężkich dla całego okresu ich pozostawania w służbie operacyjnej, z uwzględnieniem ich przynależności do konkretnej bandery, zwracając także uwagę na szczególne cechy tych okrętów

w poszczególnych marynarkach wojennych i ewentualnie specyficzne oczekiwania taktyczne związane z ich eksploatacją w czasie działań wojennych.

Spełniających kryteria definicyjne krążowników ciężkich powstało w sumie 98 i to one składają się na światową flotę okrętów tej klasy. Największą ich liczbą szczyci się Marynarka Wojenna Stanów Zjednoczonych (ang. United States Navy, skr. U.S. Navy) – 38 jednostek. Drugą lokatę zajmuje Japońska Cesarska Marynarka Wojenna (jap. Dai Nippon Teikoku Kaigun, skr. Nippon Kaigun) – 18 jednostek. Na podium mieści się jeszcze Brytyjska Królewska Marynarka Wojenna (ang. Royal Navy) – 13 jednostek. Gdyby Brytyjską Wspólnotę Narodów (ang. Commonwealth of Nations) potraktować nawet jako całość i tym samym dodać do jednostek brytyjskich także australijskie, bo inni członkowie tej struktury politycznej krążowników ciężkich nie posiadali, to co prawda podniosłoby to ogólną ich liczbę do 15, lecz nie zmieniłoby pozycjonowania na miejscu trzecim wszystkich sił morski podległych królom Anglii. Na kolejnej pozycji lokują się *ex aequo* Włoska Królewska Marynarka Wojenna (wł. Regia Marina) i Francuska Narodowa Marynarka Wojenna (fr. Marine Nationale) dysponujące każda 7 jednostkami, aczkolwiek tonaż okrętów tej pierwszej był w ostatecznym rozrachunku nieznacznie większy. Dalej na liście znajduje się Sowiecka Robotniczo-Chłopska Czerwona Flota (ros. Рабоче-Крест'анский Красный Флот; transkrypcja: „Rabocze-Krestjanskij Krasnyj Fłot”; skr. pol. Czerwona Flota, skr. ros. Krasnyj Fłot) z 6 krążownikami ciężkimi. Za nimi mieszczą się Niemiecka Marynarka Wojenna (niem. Kriegsmarine) z 3 jednostkami oraz Australijska Królewska Marynarka Wojenna (ang. Royal Australian Navy), co prawda z tą samą liczbą krążowników ciężkich, lecz z mniejszym ich tonażem. I wreszcie w ogonie tej stawki pojawia się jeszcze Marynarka Wojenna Republiki Hiszpańskiej (hiszp. Marina de Guerra de la República Española) dysponująca 2 jednostkami. I z tą samą liczbą mniejszych okrętów Marynarka Wojenna Republiki Argentyny (hiszp. Armada de la República Argentina).

Marynarka Wojenna Stanów Zjednoczonych

Przez szeregi U.S. Navy przeszło ogółem 38 krążowników ciężkich, aczkolwiek nigdy nie posiadała ona jednocześnie więcej niż 24 takie okręty. Przy czym ów maksymalny stan osiągnięto jedynie w latach 1945–1946. Tabela 1 prezentuje metryki krążowników ciężkich Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych.

Tabela 1. Metryki krążowników ciężkich Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych

Lp.	Nazwa	Rozpoczęcie budowy	Rozpoczęcie służby	Zakończenie służby	Uwagi
1	<i>Salt Lake City</i>	09.06.1927	11.12.1929	01.07.1947	Przekształcony w okręt-cel
2	<i>Pensacola</i>	27.10.1926	06.02.1930	01.07.1947	Przekształcony w okręt-cel
3	<i>Northampton</i>	12.04.1928	17.05.1930	30.11.1942	Zniszczony przez Japończyków

4	<i>Houston</i>	01.05.1928	17.06.1930	01.03.1942	Zniszczony przez Japończyków
5	<i>Chester</i>	06.03.1928	24.06.1930	10.06.1946	W rezerwie do 01.03.1959
6	<i>Louisville</i>	04.07.1928	15.01.1931	17.06.1946	W rezerwie do 01.03.1959
7	<i>Augusta</i>	02.07.1928	30.01.1931	16.07.1946	W rezerwie do 01.03.1959
8	<i>Chicago</i>	10.09.1928	09.03.1931	30.01.1943	Zniszczony przez Japończyków
9	<i>Indianapolis</i>	31.03.1930	15.11.1932	30.07.1945	Zniszczony przez Japończyków
10	<i>Portland</i>	17.02.1930	23.02.1933	12.07.1946	W rezerwie do 01.03.1959
11	<i>San Francisco</i>	09.09.1931	10.02.1934	10.02.1946	W rezerwie do 01.03.1959
12	<i>New Orleans</i>	14.03.1931	15.02.1934	10.02.1947	W rezerwie do 01.03.1959
13	<i>Astoria</i>	01.09.1930	28.04.1934	09.08.1942	Zniszczony przez Japończyków
14	<i>Minneapolis</i>	27.06.1931	19.05.1934	10.02.1947	W rezerwie do 01.03.1959
15	<i>Tuscaloosa</i>	03.09.1931	17.08.1934	13.02.1946	W rezerwie do 01.03.1959
16	<i>Quincy</i>	15.11.1933	09.06.1936	09.08.1942	Zniszczony przez Japończyków
17	<i>Vincennes</i>	02.01.1934	24.02.1937	09.08.1942	Zniszczony przez Japończyków
18	<i>Wichita</i>	28.10.1935	16.02.1939	03.02.1947	W rezerwie do 01.03.1959
19	<i>Baltimore</i>	26.05.1941	15.04.1943	31.05.1956	W rezerwie do 15.02.1971
20	<i>Boston</i>	30.06.1941	30.06.1943	29.10.1946	Przebudowany na krążownik rakietowy
21	<i>Canberra</i>	03.09.1941	14.10.1943	07.03.1947	Przebudowany na krążownik rakietowy
22	<i>Quincy</i>	09.10.1941	15.12.1943	02.07.1954	W rezerwie do 01.10.1973
23	<i>Pittsburgh</i>	03.02.1943	10.10.1944	28.08.1956	W rezerwie do 01.07.1973
24	<i>Chicago</i>	28.07.1943	10.01.1945	06.06.1947	Przebudowany na krążownik rakietowy

25	<i>Saint Paul</i>	03.02.1943	17.02.1945	30.04.1971	W rezerwie do 31.07.1978
26	<i>Bremerton</i>	01.02.1943	29.04.1945	29.07.1960	W rezerwie do 01.10.1973
27	<i>Columbus</i>	28.06.1943	08.06.1945	08.05.1959	Przebudowany na krążownik raketowy
28	<i>Fall River</i>	12.04.1943	01.07.1945	31.10.1947	W rezerwie do 19.02.1971
29	<i>Los Angeles</i>	28.07.1943	22.07.1945	15.11.1963	W rezerwie do 01.01.1974
30	<i>Macon</i>	14.06.1943	26.08.1945	10.03.1961	W rezerwie do 01.11.1969
31	<i>Helena</i>	09.09.1943	04.09.1945	29.06.1963	W rezerwie do 01.01.1974
32	<i>Toledo</i>	13.09.1943	27.10.1946	21.05.1960	W rezerwie do 01.01.1974
33	<i>Oregon City</i>	08.04.1944	16.02.1946	15.12.1947	W rezerwie do 01.11.1970
34	<i>Albany</i>	06.03.1944	15.06.1946	30.06.1958	Przebudowany na krążownik raketowy
35	<i>Rochester</i>	29.05.1944	20.12.1946	15.08.1961	W rezerwie do 01.10.1973
36	<i>Des Moines</i>	28.05.1945	16.11.1948	06.07.1961	W rezerwie do 09.07.1991
37	<i>Newport News</i>	01.10.1945	29.01.1949	27.06.1975	W rezerwie do 31.07.1978
38	<i>Salem</i>	04.07.1945	14.05.1949	30.01.1959	W rezerwie do 12.07.1991

Źródło: oprac. własne na podstawie: S. Brzeziński (1999). *Amerykański ciężki krążownik Indianapolis*. Wyszaków, *passim*; *idem* (1995). *Amerykański ciężki krążownik USS San Francisco*, Wyszaków, *passim*; W. Holicki (2008). *Krążowniki typu New Orleans – pechowe „miasta”*. „Morze, Statki i Okręty”, spec. 1(1), s. 60–65; *idem* (2011). *Amerykański krążownik ciężki Wichita*. „Morze, Statki i Okręty”, 6(113), 26–34; G. Nowak (2019). *Krążowniki waszyngtońskie U.S. Navy*. Oświęcim, s. 127–168; *idem* (2018). *Blaszanki, czyli pierwsze krążowniki waszyngtońskie US Navy*. „Morze” 4(31), 39–52; *idem* (2019). *Amerykańskie krążowniki ciężkie typu Northampton*, cz. 1. „Wojsko i Technika. Historia” spec. 1(20), 56–67; *idem* (2019). Cz. 2. „Wojsko i Technika. Historia”, spec. 2(21), 48–57; J. Palasek (2012). *Krążowniki typu „New Orleans”*, cz. 1, Tarnowskie Góry, *passim*; *idem* (2012). Cz. 2, Tarnowskie Góry, *passim*; *idem* (2007). *Amerykańskie krążowniki ciężkie typu „Baltimore” i „Oregon City”*, cz. 1. „Okręty Wojenne”, 6(86), 66–78; *idem* (2008). Cz. 2. „Okręty Wojenne”, 1(87), 58–62; *idem* (2008). Cz. 3. „Okręty Wojenne”, 2(88), 76–89; *idem* (2008). Cz. 4. „Okręty Wojenne”, 3(89), 73–81; *idem* (2008). Cz. 5. „Okręty Wojenne”, 4(90), 74–83; *idem* (2008). Cz. 6. „Okręty Wojenne”, 5(91), 80–87; *idem* (2008). Cz. 7. „Okręty Wojenne”, 6(92), 59–71; *idem* (2009). Cz. 8. „Okręty Wojenne”, 1(93), 49–59; *idem* (2009). Cz. 9. „Okręty Wojenne”, 2(94), 52–64; *idem* (2009). Cz. 10. „Okręty Wojenne”, 3(95), 68–78; *idem* (2009). Cz. 11. „Okręty Wojenne”, 4(96), 61–69; *idem* (2009). Cz. 12. „Okręty Wojenne”, 5(97), 53–64; S. Lipiecki (2017). *Krążowniki ciężkie typu Baltimore*, cz. 1. „Morze, Statki i Okręty”, 7–8(181), 84–96; *idem* (2017). Cz. 2. „Morze, Statki i Okręty”, 9–10(182), 50–68; W. Holicki (2003). *Amerykańskie krążowniki ciężkie typu Des Moines*. „Nowa Technika Wojskowa”, 10, 59–64.

Amerykańskie krążowniki ciężkie reprezentowały 8 typów. W kolejności chronologicznej były to:

1. *Pensacola* – 2 okręty (*Pensacola, Salt Lake City*)¹;
2. *Northampton* – 6 okrętów (*Augusta, Chester, Chicago, Houston, Louisville, Northampton*)²;
3. *Portland* – 2 okręty (*Indianapolis, Portland*)³;
4. *New Orleans* – 7 okrętów (*Astoria, Minneapolis, New Orleans, Quincy, San Francisco, Tuscaloosa, Vincennes*)⁴;
5. *Wichita* – 1 okręt (*Wichita*)⁵;
6. *Baltimore* – 14 okrętów (*Baltimore, Boston, Bremerton, Canberra, Chicago, Columbus, Fall River, Helena, Los Angeles, Macon, Pittsburgh, Quincy, Saint Paul, Toledo*);
7. *Oregon City* – 3 okręty (*Albany, Oregon City, Rochester*);⁶
8. *Des Moines* – 3 okręty (*Des Moines, Newport News, Salem*)⁷.

Poza wyżej wymienionymi jednostkami, Amerykanie zamówili 16 kolejnych krążowników ciężkich (7 typu *Oregon City* i 9 typu *Des Moines*), których budowa została jednak anulowana. Zdążono położyć stępki pod 7 z nich (6 typu *Oregon City* i 1 typu *Des Moines*). Zbliżający się koniec II wojny światowej sprawił, że kontynuowanie programu rozbudowy floty krążowników ciężkich U.S. Navy uznało za niezasadne. Nieco dłużej wahano się co do 2 jednostek najnowszego typu *Des Moines*, lecz i tu ostatecznie zadecydowały względy oszczędnościowe. Natomiast 1 niezrealizowany okręt typu

¹ G. Nowak (2018). *Blaszanki, czyli pierwsze krążowniki waszyngtońskie US Navy*. „Morze”, 4(31), 39–52.

² G. Nowak (2019). *Amerykańskie krążowniki ciężkie typu Northampton*. Cz. 1. „Wojsko i Technika. Historia”, spec. 1(20), 56–67; *idem* (2019). Cz. 2. „Wojsko i Technika. Historia”, spec. 2(21), 48–57.

³ G. Grzegorz (2019). *Krążowniki waszyngtońskie U.S. Navy*, Oświęcim, s. 127–168; S. Brzeziński (1999). *Amerykański ciężki krążownik Indianapolis*, Wyszaków, *passim*.

⁴ J. Palasek (2012). *Krążowniki typu „New Orleans”*. Cz. 1, Tarnowskie Góry, *passim*; *idem* (2012). Cz. 2, Tarnowskie Góry, *passim*; S. Brzeziński (1995). *Amerykański ciężki krążownik USS San Francisco*, Wyszaków, *passim*; W. Holicki (2008). *Krążowniki typu New Orleans – pechowe „miasta”*. „Morze, Statki i Okręty”, spec. 1(1), 60–65; S. Lipiecki (2020). *Ostatnie krążowniki waszyngtońskie US Navy. Krążowniki ciężkie typu NEW ORLEANS*. Cz. 1. „Morze, Statki i Okręty”, 7–8(199), 65–77; *idem* (2020). Cz. 2. „Morze, Statki i Okręty”, 9–10(200), 63–76.

⁵ W. Holicki (2011). *Amerykański krążownik ciężki Wichita*. „Morze, Statki i Okręty”, 6(113), 26–34.

⁶ J. Palasek (2007). *Amerykańskie krążowniki ciężkie typu „Baltimore” i „Oregon City”*. Cz. 1. „Okręty Wojenne”, 6(86), 66–78; *idem* (2008). Cz. 2. „Okręty Wojenne”, 1(87), 58–62; *idem* (2008). Cz. 3. „Okręty Wojenne”, 2(88), 76–89; *idem* (2008). Cz. 4. „Okręty Wojenne”, 3(89), 73–81; *idem* (2008). Cz. 5. „Okręty Wojenne”, 4(90), 74–83; *idem* (2008). Cz. 6. „Okręty Wojenne”, 5(91), 80–87; *idem* (2008). Cz. 7. „Okręty Wojenne”, 6(92), 59–71; *idem* (2009). Cz. 8. „Okręty Wojenne”, 1(93), 49–59; *idem* (2009). Cz. 9. „Okręty Wojenne”, 2(94), 52–64; *idem* (2009). Cz. 10. „Okręty Wojenne”, 3(95), 68–78; *idem* (2009). Cz. 11. „Okręty Wojenne”, 4(96), 61–69; *idem* (2009). Cz. 12. „Okręty Wojenne”, 5(97), 53–64; S. Lipiecki (2017). *Krążowniki ciężkie typu Baltimore*. Cz. 1. „Morze, Statki i Okręty”, 7–8(181), 84–96; *idem* (2017). Cz. 2. „Morze, Statki i Okręty”, 9–10(182), 50–68.

⁷ W. Holicki (2003). *Amerykańskie krążowniki ciężkie typu Des Moines*. „Nowa Technika Wojskowa”, 10, 59–64.

Oregon City ukończono w 1953 roku jako krążownik lekki *Northampton*. Była to zresztą bardzo specyficzna konstrukcja – krążownik dowodzenia, jednostka hybrydowa, łącząca w sobie cechy krążownika i okrętu dowodzenia⁸. Tabela 2 prezentuje metryki nieukończonych krążowników ciężkich Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych.

Tabela 2. Metryki nieukończonych krążowników ciężkich Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych

Lp.	Okręt	Rozpoczęcie budowy	Wodowanie	Uwagi
1	<i>Northampton</i>	31.08.1944	–	Budowę przerwano 11.08.1945 Ukończony jako krążownik lekki 07.03.1953
2	<i>Cambridge</i>	16.12.1944	–	Anulowany 12.08.1945
3	<i>Norfolk</i>	27.12.1944	–	Anulowany 12.08.1945
4	<i>Scranton</i>	27.12.1944	–	Anulowany 12.08.1945
5	<i>Bridgeport</i>	13.01.1945	–	Anulowany 12.08.1945
6	<i>Kansas City</i>	09.07.1945	–	Anulowany 12.08.1945
7	<i>Tulsa</i>	–	–	Anulowany 12.08.1945
8	<i>Dallas</i>	15.10.1945	–	Anulowany 06.06.1946
9	<i>CA-141</i>	–	–	Anulowany 07.01.1946
10	<i>CA-142</i>	–	–	Anulowany 12.08.1945
11	<i>CA-143</i>	–	–	Anulowany 12.08.1945
12	<i>CA-149</i>	–	–	Anulowany 12.08.1945
13	<i>CA-150</i>	–	–	Anulowany 12.08.1945
14	<i>CA-151</i>	–	–	Anulowany 12.08.1945

⁸ J. Palasek (2007). *Amerykańskie krążowniki ciężkie typu „Baltimore” i „Oregon City”*. Cz. 1. *Op. cit.*, 66–78; *idem*. Cz. 2. *Op. cit.*, 58–62; *idem*. Cz. 3. *Op. cit.*, 76–89; *idem*. Cz. 4. *Op. cit.*, 73–81; *idem*. Cz. 5. *Op. cit.*, 74–83; *idem*. Cz. 6. *Op. cit.*, 80–87; *idem*. Cz. 7. *Op. cit.*, 59–71; *idem*. Cz. 8. *Op. cit.*, 49–59; *idem*. Cz. 9. *Op. cit.*, 52–64; *idem*. Cz. 10. *Op. cit.*, 68–78; *idem*. Cz. 11. *Op. cit.*, 61–69; *idem*. Cz. 12. *Op. cit.*, 53–64; W. Holicki (2003). *Amerykańskie krążowniki ciężkie typu Des Moines*. *Op. cit.*, s. 59–64.

15	CA-152	–	–	Anulowany 12.08.1945
16	CA-153	–	–	Anulowany 12.08.1945

Źródło: oprac. własne na podstawie: J. Palasek (2007). *Amerykańskie krążowniki ciężkie typu „Baltimore” i „Oregon City”*. Cz. 1. *Op. cit.*, s. 66–78; *idem*. Cz. 2. *Op. cit.*, s. 58–62; *idem*. Cz. 3. *Op. cit.*, s. 76–89; *idem*. Cz. 4. *Op. cit.*, s. 73–81; *idem*. Cz. 5. *Op. cit.*, s. 74–83; *idem*. Cz. 6. *Op. cit.*, s. 80–87; *idem*. Cz. 7. *Op. cit.*, s. 59–71; *idem*. Cz. 8. *Op. cit.*, s. 49–59; *idem*. Cz. 9. *Op. cit.*, s. 52–64; *idem*. Cz. 10. *Op. cit.*, s. 68–78; *idem*. Cz. 11. *Op. cit.*, s. 61–69; *idem*. Cz. 12. *Op. cit.*, s. 53–64; W. Holicki (2003). *Amerykańskie krążowniki ciężkie typu Des Moines*. *Op. cit.*, s. 59–64.

W sumie rzeczywiste ambicje Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych w zakresie posiadania krążowników ciężkich nigdy nie przekraczały 54 sztuk. Kompleksowo kwestię liczebności tej klasy okrętów w amerykańskiej flocie obrazuje Tabela 3.

Tabela 3. Liczebność krążowników ciężkich w Marynarce Wojennej Stanów Zjednoczonych

Typ	Liczba			
	Planowane	Zamówione	Budowane	Ukończone
<i>Pensacola</i>	2	2	2	2
<i>Northampton</i>	6	6	6	6
<i>Portland</i>	5	5	5	2
<i>New Orleans</i>	8	7	7	7
<i>Wichita</i>	1	1	1	1
<i>Baltimore</i>	24	24	14	14
<i>Oregon City</i>	10	10	9	3
<i>Des Moines</i>	12	12	4	3

Uwagi. Pominięto typy jedynie planowane, lecz nigdy niezamówione, gdyż trudno stwierdzić realność takich czysto teoretycznych zamierzeń. Pierwotnie zakładano wprowadzenie do służby po 5 krążowników ciężkich typów *Portland* i *New Orleans*, czyli w sumie 10 jednostek. Położono stępki pod całą piątkę okrętów pierwszego z wspomnianych projektów, lecz 3 z nich, jeszcze we wstępnej fazie budowy, zostały przekonwertowane i ukończone w standardzie drugiego z wymienionych projektów, co teoretycznie oznaczałoby skonstruowanie 2 krążowników ciężkich typu *Portland* i 8 takich typu *New Orleans*. Ostatecznie jednak zrezygnowano z rozpoczęcia prac stoczniowych nad 1 okrętem tego ostatniego typu, na rzecz skonstruowania krążownika ciężkiego *Wichita*, na kadłubie krążownika lekkiego typu *Brooklyn*, co miało przetestować możliwości standardyzacyjne w produkcji tak wielkich okrętów. Z kolei z planowanych 24 okrętów typu *Baltimore*, zbudowano tylko 14, zaś zamówienie na pozostałe 10 przeniesiono na jego ulepszoną wersję – typ *Oregon City*. Liczb w powyższych kolumnach nie powinno się zatem sumować, poza jednostkami ukończonymi. W sumie bowiem U.S. Navy nigdy nie zamierzała wprowadzić do służby więcej niż 54 krążowniki ciężkie.

Źródło: oprac. własne na podstawie: S. Brzeziński (1999). *Amerykański ciężki krążownik Indianapolis*. *Op. cit. passim*; *idem*, *Amerykański ciężki krążownik USS San Francisco*. *Op. cit. passim*; W. Holicki (2008). *Krążowniki typu New Orleans – pechowe „miasta”*. *Op. cit.*, s. 60–65; *idem*, *Amerykański krążownik ciężki Wichita*. *Op. cit.*, s. 26–34; G. Nowak, *Krążowniki waszyngtońskie U.S. Navy*. *Op. cit., passim*; *idem*, *Błaszanki...* *Op. cit.*, s. 39–52; *idem*, *Amerykańskie krążowniki ciężkie typu Northampton*. Cz. 1. *Op. cit.*, s. 56–67; *idem*. Cz. 2. *Op. cit.*, s. 48–57; J. Palasek, *Krążowniki typu „New Orleans”*. Cz. 1. *Op. cit., passim*; *idem*. Cz. 2. *Op. cit., passim*; *idem* (2007). *Amerykańskie krążowniki ciężkie typu „Baltimore” i „Oregon City”*. Cz. 1. *Op. cit.*, s. 66–78; *idem*. Cz. 2. *Op. cit.*, s. 58–62;

idem. Cz. 3. *Op. cit.*, s. 76–89; *idem*. Cz. 4. *Op. cit.*, s. 73–81; *idem*. Cz. 5. *Op. cit.*, s. 74–83; *idem*. Cz. 6. *Op. cit.*, s. 80–87; *idem*. Cz. 7. *Op. cit.*, s. 59–71; *idem*. Cz. 8. *Op. cit.*, s. 49–59; *idem*. Cz. 9. *Op. cit.*, s. 52–64; *idem*. Cz. 10. *Op. cit.*, s. 68–78; *idem*. Cz. 11. *Op. cit.*, s. 61–69; *idem*. Cz. 12. *Op. cit.*, s. 53–64; S. Lipiecki (2017), *Krążowniki ciężkie typu Baltimore*. Cz. 1. *Op. cit.*, s. 84–96; *idem*. Cz. 2. *Op. cit.*, s. 50–68; W. Holicki (2003). *Amerykańskie krążowniki ciężkie typu Des Moines*. *Op. cit.*, s. 59–64.

Marynarka Wojenna Stanów Zjednoczonych Ameryki była jedyną, która konsekwentnie projektowała swe krążowniki ciężkie jako „czyste” okręty artyleryjskie, dopiero około połowy lat 50. XX wieku zaczęto montować na nich wyrzutnie rakietowe, jako broń przeciwokrętową. Na pokładach jednostek tej klasy nie montowano w ogóle wyrzutni torpedowych. Wynikało to zarówno z przyjętej doktryny działania krążowników ciężkich, jak i posiadanych możliwości technicznych w zakresie broni torpedowej. Amerykańskie torpedy, podobnie zresztą jak te w zdecydowanej większości ówczesnego morskiego świata, miały skuteczny zasięg w granicach 5–6 km, tymczasem zasięg artylerii kalibru 203 mm bywał nawet i pięciokrotnie większy⁹. Uznano zatem, że uzbrajanie krążowników ciężkich w broń torpedową nie jest dobrym pomysłem. Co do zasady zakładano bowiem, że jednostki tej klasy powinny dążyć do wykorzystania przewagi prędkości, by uchylić się od starcia ze znacznie silniejszym przeciwnikiem. Natomiast dzięki przewadze zasięgu ognia artyleryjskiego oczekiwano wyeliminowania z walki słabszego przeciwnika, nim ten zdoła dotrzeć w pobliże krążownika na odległość umożliwiającą oddanie skutecznego strzału pociskiem podwodnym. Przed II wojną światową nie zakładano intensywnych walk nocnych, gdy zaś Japończykom udało się narzucić Amerykanom ten sposób walki w pierwszym roku wojny na Pacyfiku, nie spowodowało to zmiany w myśleniu jankeskich konstruktorów o krążownikach ciężkich, gdyż bardzo szybko trafił na ich uzbrojenie radar artyleryjski, który pozwolił na prowadzenie bardzo precyzyjnego ognia z przewagą dystansu, nawet w warunkach całkowitego braku widoczności celu¹⁰.

U.S. Navy szybko też wyrobiła sobie zdanie na temat idealnej konfiguracji uzbrojenia głównego i pozostała mu wierna do końca. Z wyjątkiem pierwszej pary okrętów tej klasy, pozostałe 36 krążowników ciężkich było uzbrojonych w 9 dział kalibru 203 mm, rozmieszczonych w 3 trzydziałowych wieżach. Przy czym 2 umiejscawiano w superpozycji na przedniej części pokładu, a ostatnią w części tylnej¹¹. Bez wątplenia kwestie standaryzacji, ułatwiające zarówno produkcję wojenną, jak i logistykę wojskową miały na siły zbrojne Stanów Zjednoczonych niezwykle duży wpływ, w skali niespotykanej w innych krajach, nawet tak czułych na tym punkcie jak hitlerowskie Niemcy.

Wyjątek, o którym wspomnieliśmy wyżej, dotyczył najstarszych amerykańskich krążowników ciężkich *Pensacola* i *Salt Lake City*. Jednostki te uzbrojono w 10 armat

⁹ *Ibidem*; G. Nowak (2019). *Krążowniki waszyngtońskie U.S. Navy*. *Op. cit.*, *passim*; J. Dyskant (1983). *Konflikty i zbrojenia morskie 1918–1939*. Gdańsk, *passim*.

¹⁰ Z. Flisowski (1994). *Burza nad Pacyfikiem*, t. 1. Warszawa, *passim*; *idem* (1995). T. 2. Warszawa, *passim*.

¹¹ G. Nowak (2019). *Krążowniki waszyngtońskie U.S. Navy*. *Op. cit.*, *passim*; J. Palasek, *Amerykańskie krążowniki ciężkie typu „Baltimore” i „Oregon City”*. Cz. 1. *Op. cit.*, 66–78; W. Holicki (2003). *Amerykańskie krążowniki ciężkie typu Des Moines*. *Op. cit.*, s. 59–64.

kalibru 203 mm, rozdzielonych równo na dziobową i rufową część okrętu. Nietypowe w skali świata było wszakże nie to, że okręty te miały 4 wieże, po 2 przednie i tyle, lecz to, że miały ich dwa rodzaje: trzylufowe i dwulufowe. Rozmieszono je w superpozycjach, lecz i tu dość ciekawie, gdyż najbardziej wysunięte ku dziobowi i rufie wieże miały po dwie armaty, zaś te spoczywające ku środkowi i nad nimi posiadały po trzy armaty¹². Były to z tego względu naprawdę wyjątkowe czy wręcz ekstrawaganckie okręty w całej historii krążowników ciężkich. Amerykanie odstąpili jednak od tej koncepcji, gdyż przy ograniczonej traktatowo wyporności standardowej 10 160 ton (10 000 ton angielskich)¹³ owa czwarta wieża wraz z całą infrastrukturą pochłaniały zbyt dużą część masy konstrukcji. Rozwiązanie trójwieżowe okazało się zresztą na tyle optymalne, że stosowano je później również przy budowie w okresie II wojny światowej nowych okrętów liniowych. Gwoli sprawiedliwości należy jednak wspomnieć, że krążowniki lekkie, jak i nigdy niezrealizowane, choć zamówione pancerniki typu *Montana*, miały parzystą, równo rozmieszczoną liczbę wież, co świadczy, że koncepcja ta mimo wszystko rywalizowała z trójwieżową, choć było to zapewne pokłosie wyjątkowo dużej liczby dział, jakie na tych jednostkach montowano, względnie miano montować, mianowicie aż 12, a nie jedynie 9¹⁴.

Amerykanie przyjęli też za standard, że ich krążowniki ciężkie posiadały wyposażenie lotnicze w postaci 2 katapult, obsługujących do 4 wodnosamolotów obserwacyjnych. Dopiero po II wojnie światowej zrezygnowano z tego, gdyż nie było to już wyposażenie potrzebne, wobec upowszechnienia się i udoskonalenia radaru, jak też znaczącego wzrostu liczebnego lotniskowców i możliwości lotnictwa morskiego w szczególności. Zaczęły je natomiast zastępować śmigłowce, ale ich głównym przeznaczeniem nie była już kontrola ognia artyleryjskiego, lecz zwalczanie okrętów podwodnych. Prędkość maksymalna wszystkich amerykańskich krążowników ciężkich wahała się w przedziale 32–33 węzły, co przyjęto zresztą w toku wojny na Pacyfiku za wartość optymalną dla wszystkich ciężkich okrętów, wliczając w to także: lotniskowce floty, pancerniki, krążowniki liniowe i krążowniki lekkie¹⁵. Pozostawało to w zgodzie z najważniejszymi sposobami, w jaki U.S. Navy wykorzystywała swe krążowniki ciężkie, które głównie eskortowały lotniskowcowe zespoły uderzeniowe lub tworzyły artyleryjskie zespoły

¹² G. Nowak (2018). *Błaszanki.... Op. cit.*, s. 39–52.

¹³ J. Jastrzębski, J. Polit (2012). *Konferencja Waszyngtońska 12 XI 1921–6 II 1922*, cz. 1. „Okręty Wojenne”, 1(111), 34–42; *idem* (2012). Cz. 2. „Okręty Wojenne”, 2(112), 41–50; *idem* (2012). Cz. 3. „Okręty Wojenne”, 3(113), 55–61.

¹⁴ J. Dunnigan, A. Nofi (2000). *Wojna na Pacyfiku. Encyklopedia*. Warszawa, *passim*; G. Nowak (2013). *Amerykańskie pancerniki typu Montana*. „Technika Wojskowa. Historia”, spec. 6(12), 57–67.

¹⁵ G. Nowak (2019). *Krążowniki waszyngtońskie U.S. Navy. Op. cit.*, *passim*; J. Lipiński (1999). *Druga wojna światowa na morzu*. Warszawa, s. 611–617; J. Palasek, *Amerykańskie krążowniki ciężkie typu „Baltimore” i „Oregon City”*. Cz. 1. *Op. cit.*, 66–78; *idem*. Cz. 2. *Op. cit.*, 58–62; *idem*. Cz. 3. *Op. cit.*, 76–89; *idem*. Cz. 4. *Op. cit.*, 73–81; *idem*. Cz. 5. *Op. cit.*, 74–83; *idem*. Cz. 6. *Op. cit.*, 80–87; *idem*. Cz. 7. *Op. cit.*, 59–71; *idem*. Cz. 8. *Op. cit.*, 49–59; *idem*. Cz. 9. *Op. cit.*, 52–64; *idem*. Cz. 10. *Op. cit.*, 68–78; *idem*. Cz. 11. *Op. cit.*, 61–69; *idem*. Cz. 12. *Op. cit.*, 53–64; W. Holicki (2003). *Amerykańskie krążowniki ciężkie typu Des Moines. Op. cit.*, s. 59–64.

uderzeniowe z okrętami liniowymi i mniejszymi krążownikami¹⁶. Mimo ogromnego postępu technologicznego od 1945 roku ów standard prędkości, w okolicach 30 węzłów, pozostaje w zasadzie aktualny po dziś dzień dla ciężkich okrętów różnych klas, nie tylko w USA, lecz i dla innych wielkich flot, co zapewne jest też i w jakiej części zasługą doświadczeń wyniesionych z eksploatacji interesujących nas tu jednostek. Podstawowe dane techniczne amerykańskich krążowników ciężkich prezentuje Tabela 4.

Tabela 4. Podstawowe dane taktyczne krążowników ciężkich *U.S. Navy*

Typ	Okręty	Warianty uzbrojenia głównego	Prędkość maksymalna
<i>Pensacola</i>	<i>Pensacola</i> <i>Salt Lake City</i>	art. 10 × 203 mm (2 × III, 2 × II)	33 w
<i>Northampton</i>	<i>Augusta</i> <i>Chester</i> <i>Chicago</i> <i>Houston</i> <i>Louisville</i> <i>Northampton</i>	art. 9 × 203 mm (3 × III)	33 w
<i>Portland</i>	<i>Indianapolis</i> <i>Portland</i>	art. 9 × 203 mm (3 × III)	33 w
<i>New Orleans</i>	<i>Astoria</i> <i>Minneapolis</i> <i>New Orleans</i> <i>Quincy</i> <i>San Francisco</i> <i>Tuscaloosa</i> <i>Vincennes</i>	art. 9 × 203 mm (3 × III)	33 w
<i>Wichita</i>	<i>Wichita</i>	art. 9 × 203 mm (3 × III)	33 w

¹⁶ S. Morison (2013). *Aleuty, Wyspy Gilberta i Marshalla. Czerwiec 1942–kwiecień 1944* (tłum. M. Perzyński). Gdańsk, *passim*; *idem* (2004). *Guadalcanal* (tłum. R. Jędrusik). Gdańsk, *passim*; *idem* (2011). *Leyte* (tłum. M. Kryszalowicz). Gdańsk, *passim*; *idem* (2008). *Morze Koralowe, Midway i działania okrętów podwodnych. Maj 1942–sierpień 1942* (tłum. J. Wąsiewicz). Gdańsk, *passim*; *idem* (2014). *Nowa Gwinea i Mariany. Marzec 1944–sierpień 1944* (tłum. M. Perzyński). Gdańsk, *passim*; *idem* (2010). *Przełamanie Bariery Bismarcka. 22 lipca 1942–1 maja 1944* (tłum. A. Pogorzelski). Gdańsk, *passim*; *idem* (2014). *Wschodzące Słońce na Pacyfiku. 1931 – kwiecień 1942* (tłum. M. Perzyński). Gdańsk, *passim*; *idem* (2017). *Wyzwolenie Filipin* (tłum. M. Perzyński). Gdańsk, *passim*; *idem* (2018). *Zwycięstwo na Pacyfiku 1945* (tłum. M. Perzyński). Gdańsk, *passim*.

Baltimore	Baltimore	art. 9 × 203 mm (3 × III)	33 w
	Boston		
	Bremerton		
	Canberra		
	Chicago		
	Columbus		
	Fall River		
	Helena		
	Los Angeles		
	Macon		
Oregon City	Pittsburgh	art. 9 × 203 mm (3 × III)	33 w
	Quincy		
	St. Paul		
Des Moines	Toledo	art. 9 × 203 mm (3 × III)	33 w
	Albany		
	Oregon City		
	Rochester		
	Des Moines		
	Newport News		
	Salem		

Źródło: oprac. własne na podstawie: S. Brzeziński, *Amerykański ciężki krążownik Indianapolis*. *Op. cit. passim*; *idem*, *Amerykański ciężki krążownik USS San Francisco*. *Op. cit. passim*; W. Holicki (2008). *Krążowniki typu New Orleans – pechowe „miasta”*. *Op. cit.*, s. 60–65; *idem*, *Amerykański krążownik ciężki Wichita*. *Op. cit.*, s. 26–34; G. Nowak (2019). *Krążowniki waszyngtońskie U.S. Navy*. *Op. cit., passim*; *idem*, *Błaszanki....* *Op. cit.*, s. 39–52; *idem*, *Amerykańskie krążowniki ciężkie typu Northampton*. Cz. 1. *Op. cit.*, s. 56–67; *idem*. Cz. 2. *Op. cit.*, s. 48–57; J. Palasek, *Krążowniki typu „New Orleans”*. Cz. 1. *Op. cit., passim*; *idem*. Cz. 2. *Op. cit., passim*; *idem*, *Amerykańskie krążowniki ciężkie typu „Baltimore” i „Oregon City”*. Cz. 1. *Op. cit.*, s. 66–78; *idem*. Cz. 2. *Op. cit.*, s. 58–62; *idem*. Cz. 3. *Op. cit.*, s. 76–89; *idem*. Cz. 4. *Op. cit.*, s. 73–81; *idem*. Cz. 5. *Op. cit.*, s. 74–83; *idem*. Cz. 6. *Op. cit.*, s. 80–87; *idem*. Cz. 7. *Op. cit.*, s. 59–71; *idem*. Cz. 8. *Op. cit.*, s. 49–59; *idem*. Cz. 9. *Op. cit.*, s. 52–64; *idem*. Cz. 10. *Op. cit.*, s. 68–78; *idem*. Cz. 11. *Op. cit.*, s. 61–69; *idem*. Cz. 12. *Op. cit.*, s. 53–64; S. Lipiecki (2017). *Krążowniki ciężkie typu Baltimore*. Cz. 1. *Op. cit.*, s. 84–96; *idem*. Cz. 2. *Op. cit.*, s. 50–68; W. Holicki (2003). *Amerykańskie krążowniki ciężkie typu Des Moines*. *Op. cit.*, s. 59–64.

Najstarszym krążownikiem ciężkim Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych był *Salt Lake City*, który wszedł do służby 11 grudnia 1929 roku¹⁷. Najmłodszym zaś był *Salem*, który zasilł flotę 14 maja 1949 roku¹⁸, jako ostatni zbudowany tej klasy okręt na świecie. W działaniach wojennych w latach 1942–1945 amerykańska flota straciła 7 krążowników ciężkich¹⁹, pozostałe zakończyły służbę w sposób niebojowy. Ostatnią jednostką tej klasy – *Newport News*, typu *Des Moines*, wycofano 27 czerwca 1975 roku²⁰, aczkolwiek gwoździem do trumny trzeba nadmienić, że dopiero 29 sierpnia 1980 roku spotkało to *Albany*, typu *New Orleans*, lecz okręt ten po przejściu gruntownej przebudowy od 1962 roku pełnił rolę krążownika raketowego, pozbawionego wszystkich dział kalibru

¹⁷ G. Nowak (2018). *Błaszanki....* *Op. cit.*, s. 39–52.

¹⁸ W. Holicki (2003). *Amerykańskie krążowniki ciężkie typu Des Moines*. *Op. cit.*, s. 59–64.

¹⁹ J. Lipiecki (1999). *Druga wojna....* *Op. cit.*, s. 615–616.

²⁰ W. Holicki (2003). *Amerykańskie krążowniki ciężkie typu Des Moines*. *Op. cit.*, s. 59–64.

203 mm. U.S. Navy stworzyła jednakże unikatowy w swej skali system floty rezerwowej. Przenoszono do niej wartościowe okręty wycofane ze służby, lecz do niej wciąż zdolne. Ściągano z nich zapasy oraz ruchome wyposażenie, a mechanizmy konserwowano. W razie potrzeby można było je reaktywować do służby i działało się to również w przypadku krążowników ciężkich, w czasie wojny koreańskiej i wojny wietnamskiej²¹. Choć jednostki rezerwowe nie były w służbie, pozostawały wciąż w dyspozycji marynarki wojennej, która w każdej chwili mogła je przywrócić do aktywności. Ostatnim krążownikiem ciężkim we flocie rezerwowej był *Salem*, typu *Des Moines*. Wykreślono go z rejestru Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych dopiero 12 lipca 1991 roku!²² I to ten dzień należałoby uznać za ostateczny koniec historii krążowników ciężkich, nie tylko w dziejach Ameryki, lecz i świata.

Japońska Cesarska Marynarka Wojenna

Przez szeregi *Nippon Kaigun* przeszło ogółem 18 krążowników ciężkich i była to też maksymalna liczba tych jednostek jaką posiadała ona w jednym momencie. Przy czym ów najwyższy stan utrzymywał się jedynie w latach 1940–1942. Tabela 5 prezentuje metryki krążowników ciężkich Japońskiej Marynarki Wojennej.

Tabela 5. Metryki krążowników ciężkich Japońskiej Cesarskiej Marynarki Wojennej

Lp.	Nazwa	Rozpoczęcie budowy	Rozpoczęcie służby	Zakończenie służby	Uwagi
1	<i>Furutaka</i>	05.12.1922	31.03.1926	11.10.1942	Zniszczony przez Amerykanów
2	<i>Kako</i>	17.11.1922	20.07.1926	10.08.1942	Zniszczony przez Amerykanów
3	<i>Aoba</i>	04.02.1924	20.09.1927	28.07.1945	Zniszczony przez Amerykanów
4	<i>Kinugasa</i>	23.01.1924	30.09.1927	14.11.1942	Zniszczony przez Amerykanów

²¹ J. Palasek, *Amerykańskie krążowniki ciężkie typu „Baltimore” i „Oregon City”*. Cz. 1. *Op. cit.*, s. 66–78; *idem*. Cz. 2. *Op. cit.*, 58–62; *idem*. Cz. 3. *Op. cit.*, 76–89; *idem*. Cz. 4. *Op. cit.*, 73–81; *idem*. Cz. 5. *Op. cit.*, 74–83; *idem*. Cz. 6. *Op. cit.*, 80–87; *idem*. Cz. 7. *Op. cit.*, 59–71; *idem*. Cz. 8. *Op. cit.*, 49–59; *idem*. Cz. 9. *Op. cit.*, 5264; *idem*. Cz. 10. *Op. cit.*, 68–78; *idem*. Cz. 11. *Op. cit.*, 61–69; *idem*. Cz. 12. *Op. cit.*, 53–64; W. Holicki (2003). *Amerykańskie krążowniki ciężkie typu Des Moines*. *Op. cit.*, s. 59–64.

²² *Salem III (CA-139)*, <https://www.history.navy.mil/research/histories/ship-histories/danfs/s/salem-iii.html> [dostęp 08.09.2021].

5	<i>Nachi</i>	26.11.1924	26.11.1928	05.11.1944	Zniszczony przez Amerykanów
6	<i>Haguro</i>	16.03.1925	25.04.1929	16.05.1945	Zniszczony przez Brytyjczyków
7	<i>Myōkō</i>	25.10.1924	31.07.1929	21.09.1945	Poddanie się Brytyjczykom
8	<i>Ashigara</i>	11.04.1925	20.08.1929	08.06.1945	Zniszczony przez Brytyjczyków
9	<i>Atago</i>	28.04.1927	30.03.1932	23.10.1944	Zniszczony przez Amerykanów
10	<i>Takao</i>	28.04.1927	31.05.1932	21.09.1945	Poddanie się Brytyjczykom
11	<i>Chōkai</i>	26.03.1928	30.06.1932	25.10.1944	Zniszczony przez Amerykanów
12	<i>Maya</i>	04.12.1928	30.06.1932	23.10.1944	Zniszczony przez Amerykanów
13	<i>Tone</i>	01.12.1934	20.11.1938	24.07.1945	Zniszczony przez Amerykanów
14	<i>Chikuma</i>	01.10.1935	20.05.1939	25.10.1944	Zniszczony przez Amerykanów
15	<i>Suzuya</i>	11.12.1933	15.11.1939	25.10.1944	Zniszczony przez Amerykanów
16	<i>Kumano</i>	05.04.1934	15.11.1939	25.11.1944	Zniszczony przez Amerykanów
17	<i>Mogami</i>	27.10.1931	01.05.1940	25.10.1944	Zniszczony przez Amerykanów
18	<i>Mikuma</i>	24.12.1931	01.05.1940	06.06.1942	Zniszczony przez Amerykanów

Uwaga: dla krążowników *Mogami*, *Mikuma*, *Suzuya*, *Kumano* podano daty wejścia do służby po przebudowie z krążowników lekkich.

Źródło: oprac. własne na podstawie: J. Dyskant (1983). *Konflikty i zbrojenia morskie 1918–1939*. Gdańsk; O. Myszor (2014). *Cesarstwo Japonii*, t. 1: *Pancerniki, lotniskowce i krążowniki*. Tarnowskie Góry, s. 202–228; Z. Flisowski (1995). *Burza nad Pacyfikiem*, t. 2. Warszawa; A. Szewczyk, W. Trojca (1994). *Japońskie krążowniki ciężkie*. Warszawa, *passim*; M. Szopa (2013). *Japońskie krążowniki ciężkie*. „Technika Wojskowa. Historia”, 4(22), 78–85.

Japońskie krążowniki ciężkie reprezentowały 6 typów. W kolejności chronologicznej były to:

1. *Furutaka* – 2 okręty (*Furutaka, Kako*)²³,
2. *Aoba* – 2 okręty (*Aoba, Kinugasa*)²⁴,
3. *Myōkō* – 4 okręty (*Ashigara, Haguro, Myōkō, Nachi*)²⁵,
4. *Takao* – 4 okręty (*Atago, Chōkai, Maya, Takao*),
5. *Mogami* – 4 okręty (*Kumano, Mogami, Mikuma, Suzuya*)²⁶,
6. *Tone* – 2 okręty (*Chikuma, Tone*)²⁷.

Poza wyżej wymienionymi jednostkami Japończycy zamówili 2 kolejne krążowniki ciężkie (typu *Ibuki*), których budowa została jednak anulowana. Położono stępki pod oba z nich. Przebieg wojny na Pacyfiku, a w szczególności wyniki przełomowej bitwy powietrzno-morskiej o Midway zadecydowały o losach tych jednostek. Japonia potrzebowała przede wszystkim lotniskowców, niszczycieli i okrętów podwodnych. Czas świetności okrętów artyleryjskich minął już bezpowrotnie. Początkowo zrezygnowano z budowy drugiej jednostki, nad którą prace stoczniowe znajdowały się w początkowym stadium zaawansowania. Natomiast kontynuowano wnoszenie pierwszej jednostki, doprowadzając ją do stanu wodowania. Dopiero 25 sierpnia 1943 roku uznano, że z kolejnego krążownika ciężkiego japońska flota będzie miała już niewielkie korzyści i zdecydowano przekonstruować okręt na lotniskowiec. Nie udało się wszakże zakończyć budowy, mimo że *Ibuki* był bliski finalizacji (stan zaawansowania szacowano na około 80%), pracę przerwano 16 marca 1945 roku (zakładano, że przy zachowaniu tempa budowy lotniskowiec byłby gotowy na okolice sierpnia tegoż roku)²⁸. Tabela 6 prezentuje metryki nieukończonych krążowników ciężkich Japońskiej Marynarki Wojennej.

²³ M. Sobański (2005). *Japońskie krążowniki ciężkie typu „Furutaka” i „Aoba”*. Cz. 1. „Okręty Wojenne”, 4(72), 20–32, *idem* (2005). Cz. 2. „Okręty Wojenne”, 5(73), 17–24; *idem* (2005). Cz. 3. „Okręty Wojenne”, 6(74), 21–32; S. Brzeziński, P. Wiśniewski (2002). *Japoński ciężki krążownik Furutaka*. Wyszaków, *passim*.

²⁴ M. Sobański (2005). *Japońskie krążowniki ciężkie typu „Furutaka” i „Aoba”*. Cz. 1. *Op. cit.*, 20–32; *idem*. Cz. 2. *Op. cit.*, 17–24; *idem*. Cz. 3. *Op. cit.*, 21–32; M. Skwiot (2009). *Ciężki krążownik „Aoba”*. „Militaria XX Wieku”, spec. 2(9), 28–43; M. Kopacz (2014). *Protoplaści krążowników waszyngtońskich – Japońskie krążowniki ciężkie typu Aoba*. „Morze, Statki i Okręty”, spec. 5(150), 65–80.

²⁵ G. Bukała (2007). *Krążowniki typu „Myōkō”*. Tarnowskie Góry, *passim*; Ł. Pacholski (2011). *Ciężkie krążowniki typu „Myōkō”*. „Technika Wojskowa. Historia”, 2(8), 91–92; G. Bukała (2002). *Japońskie krążowniki ciężkie typu „Myōkō”*. Tarnowskie Góry, *passim*; S. Brzeziński (2005). *Japoński ciężki krążownik Nachi*, Wyszaków. *passim*.

²⁶ J. Malinowski (1997). *Japońskie krążowniki typu „Mogami”*, Tarnowskie Góry, *passim*; G. Bukała (1996). *Krążowniki, które zmieniły kły*. Cz. 1. „Okręty Wojenne”, 3, 25–34; *idem* (1997). Cz. 2. „Okręty Wojenne”, 1, 30–34; R. Wołkowicz (1994). *Ciężkie krążowniki typu Mogami*. „Nowa Technika Wojskowa”, 5, *passim*.

²⁷ S. Brzeziński (1998). *Japoński ciężki krążownik Tone*. Wyszaków, *passim*; W. Góralski, G. Nowak (2011). *Japoński ciężki krążownik Tone*. „Okręty”, 6(7), 34–49.

²⁸ K. Zalewski (2013). *Ibuki. Z krążownika lotniskowiec*. „Morze, Statki i Okręty”, 4(133), 41–49.

Tabela 6. Metryki nieukończonych krążowników ciężkich Japońskiej Marynarki Wojennej

Lp.	Okręt	Rozpoczęcie budowy	Wodowanie	Uwagi
1	<i>Ibuki</i>	24.04.1942	21.05.1943	Budowę przerwano ??.07.1943 Przeklasyfikowano na lotniskowiec 25.08.1943 Budowę wznowiono 22.11.1943 Budowę przerwano 16.03.1945
2	<i>Kurama</i>	01.06.1942	–	Anulowany 30.06.1942

Źródło: oprac. własne na podstawie: K. Zalewski (1994). *Lotniskowce II wojny światowej*. Warszawa, s. 183–184; *idem* (2013). *Ibuki. Z krążownika lotniskowiec*. „Morze, Statki i Okręty”, 4(133), 41–49.

W sumie ambicje Japońskiej Marynarki Wojennej w zakresie posiadania krążowników ciężkich nigdy nie przekraczały 20 sztuk. Kompleksowo kwestię liczebności tej klasy okrętów w japońskiej flocie obrazuje Tabela 7.

Tabela 7. Liczebność krążowników ciężkich w Japońskiej Marynarce Wojennej

Typ	Liczba			
	Planowane	Zamówione	Budowane	Ukończone
<i>Furutaka</i>	4	4	4	2
<i>Aoba</i>	2	2	2	2
<i>Myōkō</i>	4	4	4	4
<i>Takao</i>	4	4	4	4
<i>Mogami</i>	4	4	4	4
<i>Tone</i>	2	2	2	2
<i>Ibuki</i>	2	2	2	–

Uwagi: pominięto typy jedynie planowane, lecz nigdy niezamówione, gdyż trudno stwierdzić realność takich czysto teoretycznych zamierzeń. Pierwotnie zakładano wprowadzenie do służby 4 krążowników ciężkich typu *Furutaka*. Położono stępki pod całą czwórkę okrętów, lecz 2 z nich, jeszcze we wstępnej fazie budowy, zostały przekonwertowane i ukończone w standardzie typu *Aoba*, który był ulepszoną wersją poprzednika. Krążowniki typów *Mogami* i *Tone* zostały zamówione, rozpoczęte i zwodowane jako krążowniki lekkie, lecz od początku zakładano ich przebrojenie w działa 203 mm w dogodnym do tego momencie. Jednostki typu *Mogami* weszły do służby uzbrojone w 15 dział kalibru 155 mm i przebrojono je dopiero w latach 1939–1940. Natomiast decyzja o przebrojeniu okrętów typu *Tone* zapadła jeszcze w czasie ich budowy, stąd weszły do służby uzbrojone w 8 dział kalibru 203 mm (zamiast pierwotnie planowanych 12 armat 155 mm). W sumie zatem Nippon Kaigun nigdy nie zamierzała wprowadzić do służby więcej niż 20 krążowników ciężkich.

Źródło: oprac. własne na podstawie: M. Sobański (2005). *Japońskie krążowniki ciężkie typu „Furutaka” i „Aoba”*, cz. 1. „Okręty Wojenne”, 4(72), 20–32, *idem* (2005). Cz. 2. „Okręty Wojenne”, 5(73), 17–24; *idem*. (2005). Cz. 3. „Okręty Wojenne”, 6(74), 21–32; G. Buwała (2007). *Krążowniki typu „Myōkō”*. Tarnowskie Góry, *passim*; J. Malinow-

ski (1997). *Japońskie krążowniki typu „Mogami”*. Tarnowskie Góry, *passim*; M. Szopa (2018). *Japońskie krążowniki ciężkie*, cz. 1. „Morze”, 12(38), 42–53; *idem* (2019). *Japońskie krążowniki ciężkie*, cz. 2. „Morze”, 1(39), 55–65.

Japońska Marynarka Wojenna w przeciwieństwie do swej głównej przeciwniczki po drugiej stronie Pacyfiku, projektowała swe krążowniki ciężkie jako okręty niemal hybrydowe – artyleryjsko-torpedowe. Stwierdzenie to, na pozór zaskakujące, jest w istocie oparte na mocnej podstawie, jaką daje nam charakterystyka bojowa cesarskich jednostek tej klasy. Zwykle o krążownikach torpedowych mówimy, gdy liczba rur torpedowych na danym okręcie ponad dwukrotnie przekracza liczbę luf artylerii głównej. Wszystkie japońskie krążowniki ciężkie miały co prawda na pokładzie więcej rur torpedowych (8–16) niż luf artylerii głównej (6–10), lecz mimo to daleko im było do wspomnianej dwukrotności. Niemniej Nippon Kaigun dzierżyła swego rodzaju rekord świata, jeśli idzie o liczbę tych pierwszych na krążownikach ciężkich, na 8 jej okrętach tej klasy znajdowało się ich aż 16, w innych flotach wartość ta nie przekraczała 12 a i to stanowiło rzadkość. Nie w tym jednak rzecz. Japończycy wynaleźli bowiem proste urządzenie wózkowe, które pozwalało na szybkie ponowne załadowanie torped do wyrzutni, w ciągu około 20 minut. Był to czas na tyle krótki, że pozwalał na ponowne ich użycie w jednym i tym samym starciu, podczas gdy w pozostałych flotach, po wystrzeleniu torped ich wyrzutnie przestawały odgrywać rolę w walce i można je było ponownie załadować dopiero w czasie wizyty w bazie, a ich ewentualna reaktywacja na pełnym morzu, na tych okrętach, które w ogóle miały taką możliwość, trwać musiała wiele godzin.

Ten atut japońskich krążowników ciężkich stanowił pochodną zarówno przyjętej w cesarskiej flocie taktyki działania tego rodzaju okrętów, jak i posiadanych możliwości technicznych w zakresie broni torpedowej, dodajmy wyjątkowych w skali światowej i to aż do bezwarunkowej kapitulacji Japonii 2 września 1945 roku. Japońskie torpedy miały skuteczny zasięg w granicach 8–12 km, a zatem mniej więcej dwukrotnie większy niż amerykańskie odpowiedniki. Teoretycznie miały zresztą zasięg przekraczający donośność własnych dział 203 mm, bo aż do 50 km, choć akurat realnych korzyści z tego faktu nie odnotowano. Były nie tylko znacznie szybsze i długodystansowe, ale także legitymowały się największym na świecie kalibrem 610 mm, z odpowiednio potężną głowicą bojową. Najdoskonalsze jej typy, zwane „długimi lancami”, charakteryzowały się też napędem, który nie pozostawiał widocznego śladu na powierzchni wody, gdy pędziły w kierunku celu. Były zatem niezwykle trudne do wykrycia i wymanewrowania²⁹. Były na głowę najlepsze konstrukcje podwodnych pocisków reszty świata i to pomimo że stosowano do nich wyłącznie zapalniki kontaktowe, podczas gdy Niemcy i alianci stosowali także zapalniki magnetyczne i akustyczne³⁰. Uznano zatem, że uzbrajanie krążowników ciężkich w tak doskonałą broń torpedową jest dobrym pomysłem!

²⁹ T. Borówka (2013). *Długa Lanca – tajna broń Cesarskiej Floty*. „Okręty Wojenne”, spec. 43, 37–47; Z. Flisowski (1994). *Burza nad Pacyfikiem*, t. 1. *Op. cit.*, *passim*; P. Dull (1978). *A Battle History of the Imperial Japanese Navy (1941–1945)*. Annapolis, *passim*.

³⁰ C. Symonds (2020). *II wojna światowa na morzu. Historia globalna* (tłum. F. Tryl). Kraków, *passim*; E. Kosiarz (1989). *Działania flot w drugiej wojnie światowej*. Gdańsk, *passim*.

Co do zasady zakładano bowiem, że jednostki tej klasy powinny dążyć do wykorzystania przewagi prędkości, by jak najszybciej skrócić dystans i zbliżyć się do silniejszego, czy przynajmniej porównywalnego przeciwnika, i zadać mu decydujące ciosy właśnie torpedami. Ogień artyleryjski miał głównie odwracać uwagę ciężkich okrętów wroga, jeśli zaskoczenie zawiodło, wiążąc je walką i skłaniając, by płynęły możliwie równoległym kursem, dzięki czemu mogły co prawda korzystać z całej mocy swych dział, ale jednocześnie stawały się większym celem dla pocisków podwodnych, a jedynie wobec słabszego przeciwnika miał odgrywać rolę rozstrzygającą. Ponadto zakładano, że krążowniki ciężkie będą kierowane do walki z potencjalnie silniejszym przeciwnikiem głównie nocą lub w trudnych warunkach pogodowych, gdy dystans skutecznej walki artyleryjskiej malał gwałtownie, *de facto* zrównując się z możliwościami broni torpedowej. Temu służył ogromny nacisk na ćwiczenia nocne w Japońskiej Marynarce Wojennej, ku temu opracowywano doskonały sprzęt optyczny, silne reflektory oraz wyjątkowo jasne i długo dające blask flary oświetlające. W pierwszym roku wojny na Pacyfiku Japończykom udało się rzeczywiście narzucić Amerykanom ten sposób walki i zadać im spore straty (np. bitwa na Morzu Jawajskim, czy bitwa koło wyspy Savo), niemniej w pozostałych latach trwania tego konfliktu zbrojnego pojawienie się na wrogich okrętach radarów artyleryjskich zniwelowało tę japońską przewagę praktycznie do zera³¹.

Nippon Kaigun miała też ekstrawaganckie zdanie temat idealnej konfiguracji artyleryjskiego uzbrojenia głównego. Zostało ono podporządkowane uzyskaniu jak największej prędkości maksymalnej, co wymagało konstrukcji długich i smukłych kadłubów. Musiało to oczywiście wpłynąć na rozmieszczenie artylerii. Pierwszy typ okrętów tej klasy – *Furutaka* – został pierwotnie uzbrojony w 6 dział kalibru 200 mm, lecz wyjątkowo nietypowo rozmieszczonych w aż 6 wieżach jednolufowych, po połowie w strefie dziobowej i rufowej pokładu. Ustawione w piramidę, środkowa wieża znajdowała się powyżej ulokowanej przed nią i za nią. Okazało się to jednak rozwiązaniem mocno chybionym, zarówno ze względu na trudności z koordynacją i koncentracją ognia, jak i na fakt, że bardzo blisko rozmieszczone trójkami wieże mogły zostać dość łatwo wyeliminowane z walki nawet pojedynczym pociskiem większego kalibru. Ostatecznie kolejna para jednostek została przeprojektowana na uzbrojenie co prawda w identyczną liczbę dział, lecz rozmieszczonych w 3 dwulufowych wieżach, dwóch przednich w superpozycji i jednej tylnej. Stały się one typem *Aoba*, zresztą do tego samego standardu zmodernizowano również pierwszą parę japońskich krążowników ciężkich przy okazji przezbrajania na działa kalibru 203 mm³².

Projekty kadłubów pozostałych krążowników ciężkich podporządkowano jednak w dalszym ciągu uzyskaniu ekstremalnych dla tak ciężkich okrętów prędkości. 12 z nich zostało uzbrojony w 10 dział kalibru 203 mm, lecz rozmieszczonych w aż 5 wieżach³³.

³¹ Z. Flisowski (1994). *Burza nad Pacyfikiem*, t. 1. *Op. cit., passim*; *idem*, t. 2. *Op. cit., passim*.

³² M. Sobański (2005). *Japońskie krążowniki ciężkie typu „Furutaka” i „Aoba”*, cz. 1. *Op. cit.*, 20–32, *idem*. Cz. 2. *Op. cit.*, 17–24; *idem*. Cz. 3. *Op. cit.*, 21–32.

³³ M. Stille (2015). *Marynarka Wojenna Cesarstwa Japonii w wojnie na Pacyfiku* (tłum. T. Szlagor). Poznań, s. 142–189.

W przypadku typów *Myōkō* i *Takao* – trzech w części dziobowej w tzw. piramidę i dwóch w części rufowej w superpozycji³⁴. W przypadku typu *Mogami*, tak samo liczbowo rozłożonych, jeśli idzie o przód i tył, lecz w innym ustawieniu, rozwiązano dziobową wzajemną konstelację wież, umieszczając pierwszą i drugą jedna za drugą, a dopiero trzecią w superpozycji, co zapewniało większą siłę ognia przy strzelaniach do celów znajdujących się w przedniej półsferze krążownika³⁵. Jeszcze bardziej nietypowe rozwiązanie w zakresie rozmieszczenia artylerii głównej zastosowano na 2 jednostkach typu *Tone*. Mianowicie wszystkie 8 dział kalibru 203 mm zamontowano w przedniej części okrętu, na dodatek w 4 dwulufowych wieżach. Przy czym pierwsza i druga znajdowały się w superpozycji, a trzecia i czwarta na poziomie pierwszej, jedna za drugą. Rozwiązanie to podyktowane było jednak okolicznością, w której okręty te były w istocie jednostkami hybrydowymi – krążownikami lotniczymi, i aby mogła z niego swobodnie operować dość liczna grupa 6 wodnosamolotów, musiano wygospodarować na rufie miejsce na pokład lotniczy, tym bardziej było to konieczne, że część maszyn miała być stosunkowo dużymi samolotami rozpoznawczymi średniego zasięgu³⁶. Mimo to takie uzbrojenie ciężkich okrętów artyleryjskich nie było najlepszym rozwiązaniem, choć z rzadka stosowano je w świecie. Brytyjczycy spróbowali tego przy pancernikach typu *Nelson*, uzbrojonych w 9 dział kalibru 406 mm, przy czym wszystkie 3 trzylufowe wieże rozmieszczono przed nadbudówką³⁷. Nie byli jednak z tego zadowoleni i więcej już z tego pomysłu nie wracali, ani przy budowie okrętów liniowych, ani krążowników. Bardziej przekonani do analogicznego pomysłu byli Francuzi, którzy w ten sposób uzbroili swoje krążowniki liniowe typu *Dunkerque*, zbrojne w 8 dział kalibru 330 mm³⁸, oraz pancerniki typu *Richelieu*, zbrojne w 8 dział kalibru 380 mm³⁹. W obu przypadkach jednak armaty rozlokowano jedynie w 2 wieżach, tyle że aż czterolufowych⁴⁰. O małej praktyczności takiej lokalizacji Francuzi przekonali się boleśnie w bitwie o bazę w Mers El-Kébir 3 lipca 1940 roku, gdy oba zacumowane rufami w stronę morza krążowniki liniowe były niezdolne do odpowiedzi na ogień ostrzeliwujących je okrętów brytyjskich⁴¹.

Dla swych pierwszych i najmniejszych krążowników ciężkich typów *Furutaka* i *Aoba*, Japończycy przyjęli wyposażenie lotnicze złożone z 1 katapulty obsługującej

³⁴ Ł. Pacholski (2011). *Ciężkie krążowniki typu „Myōkō”*. *Op. cit.*, 91–92; J. Skulski. „*Takao*”, cz. 1. *Op. cit.*, 20–29; *idem*. Cz. 2. *Op. cit.*, 38–48.

³⁵ J. Malinowski (1997). *Japońskie krążowniki typu „Mogami”*. *Op. cit.*, *passim*.

³⁶ W. Góralski, G. Nowak (2011). *Japoński ciężki krążownik Tone*. *Op. cit.*, s. 34–49; M. Stille (2015). *Marynarka Wojenna Cesarstwa....* *Op. cit.*, s. 181–189.

³⁷ M. Gajzler (2010). *Pancerniki typu Nelson*, cz. 1. „Morze, Statki i Okręty”, 1(97), 18–29; *idem* (2010). Cz. 2. „Morze, Statki i Okręty”, 2(98), 38–42.

³⁸ S. Lipiecki (2019). *Francuskie pancerniki ostatniej generacji Dunkerque i Strasbourg*, cz. 1. „Morze, Statki i Okręty”, 1–2(190), 58–67; *idem* (2019). Cz. 2. „Morze, Statki i Okręty”, 3–4(191), 56–73.

³⁹ M. Sobański (2011). *Pancerniki typu „Richelieu”*. Tarnowskie Góry, *passim*; A. Perepeczko (1979). *Od Mers El-Kebir do Tulonu*. Gdańsk, s. 46–85.

⁴⁰ C. Szoszkiewicz (1993). *Pancerniki II wojny światowej*, t. 1. Warszawa, s. 75–91.

⁴¹ A. Perepeczko (1979). *Od Mers El-Kebir do Tulonu*. *Op. cit.*, s. 46–85.

do 2 wodnosamolotów⁴². Jednak dla wszystkich późniejszych i większych okrętów tej klasy, z wyjątkiem wspomnianego typu *Tone*, przyjęli za standard 2 katapulty i do 3-4 wodnosamolotów⁴³. A o tym, że byli to tego pomysłu mocno przekonani, niech świadczy fakt, że identyczne wyposażenie miały mieć także nigdy nieukończony krążownik ciężki typu *Ibuki*⁴⁴.

Prędkość maksymalna wszystkich japońskich krążowników ciężkich była mocno wyśrubowana i wahała się od 34 do 36 węzłów⁴⁵. Czyniło to z wielu z nich najszybsze okręty tej klasy na świecie⁴⁶. Wiązało się to z omawianymi wyżej założeniami taktycznymi, a w szczególności stawianiem na nocny atak torpedowy w ich wykonaniu na ciężkie okręty pancerne przeciwnika – pancerniki i krążowniki. Chodziło o to, żeby jak najszybciej móc zbliżyć się do nich na odległość umożliwiającą skuteczne użycie pocisków podwodnych i jak najspieszniej wyrwać się poza zasięg jego artylerii głównej, gdy tylko zostaną one wystrzelone z wyrzutni. Taktyka ta była zbliżona do stosowanej przez typowe okręty torpedowe, nie dziwi zatem, że japońskie krążowniki ciężkie miały prędkości maksymalne, których nie powstydziliby się większość niszczycieli ówczesnego świata. Aby jednak wypierające po kilkanaście tysięcy ton okręty mogły rozwijać tak gigantyczne szybkości, japońscy konstruktorzy krążowników ciężkich musieli postawić nie tylko na moc siłowni, lecz także na smukłość kadłuba, która sprawiała, że woda stawiała mu mniejszy opór. Konsekwencją musiało być tak nietypowe rozmieszczenie artylerii głównej, w dużej liczbie wież. Chodziło o to, aby pozostawić między burtami a komorami amunicyjnymi stosowną przestrzeń bezpieczeństwa w przypadku trafienia torpedą lub wpadnięcia na minę, choć oczywiście mogło to mieć także pewne znaczenie dla trafień pociskami artyleryjskimi. Dodajmy, że koncepcja uzyskania wysokich prędkości poprzez odpowiednie ukształtowanie kadłuba była na dłuższą metę znacznie efektywniejsza niż praktykowane głównie przez Włochów i Rosjan stawianie na lekkość opancerzenia i moc siłowni. W trakcie bowiem eksploatacji słabe opancerzenie okazywało się raczej wadą, a starzejące się okręty z czasem coraz mniej mogły wyciągnąć węzłów ze swoich „koni mechanicznych”. Podstawowe dane taktyczne japońskich krążowników ciężkich prezentuje Tabela 8.

⁴² O. Myszor (2014). *Cesarstwo Japonii*, t. 1: *Pancerniki, lotniskowce i krążowniki*. Tarnowskie Góry, s. 202–208.

⁴³ A. Szewczyk, W. Trojca (1994). *Japońskie krążowniki ciężkie*, Warszawa, *passim*; M. Szopa (2013). *Japońskie krążowniki ciężkie*. „Technika Wojskowa. Historia”, 4(22), 78–85.

⁴⁴ K. Zalewski (2013). *Ibuki.... Op. cit.*, s. 41–49.

⁴⁵ M. Stille (2015). *Marynarka Wojenna Cesarstwa.... Op. cit.*, s. 142–189.

⁴⁶ J. Dyskant (1983). *Konflikty.... Op. cit.*, s. 498–598; J. Lipiński (1999). *Druga wojna.... Op. cit.*, s. 496–659.

Tabela 8. Podstawowe dane taktyczne krążowników ciężkich Nippon Kaigun

Typ	Okręty	Warianty uzbrojenia głównego	Prędkość maksymalna
<i>Furutaka</i>	<i>Furutaka Kako</i>	art. 6 × 200 mm (6 × I) tor. 12 × 610 mm (6 × II)	35 w
		art. 6 × 203 mm (3 × II) tor. 8 × 610 mm (2 × IV)	
<i>Aoba</i>	<i>Aoba Kinugasa</i>	art. 6 × 200 mm (3 × II) tor. 12 × 610 mm (6 × II)	34 w
		art. 6 × 203 mm (3 × II) tor. 8 × 610 mm (2 × IV)	
<i>Myōkō</i>	<i>Ashigara Haguro Myōkō Nachi</i>	art. 10 × 200 mm (5 × II) tor. 12 × 610 mm (4 × III)	34 w
		art. 10 × 203 mm (5 × II) tor. 16 × 610 mm (4 × IV)	
<i>Takao</i>	<i>Atago Chōkai Maya Takao</i>	art. 10 × 203 mm (5 × II) tor. 8 × 610 mm (4 × II)	36 w
	<i>Atago Maya Takao</i>	art. 10 × 203 mm (5 × II) tor. 16 × 610 mm (4 × IV)	34 w
<i>Mogami</i>	<i>Kumano Mikuma Mogami Suzuya</i>	art. 10 × 203 mm (5 × II) tor. 12 × 610 mm (4 × III)	35 w
	<i>Mogami</i>	art. 6 × 203 mm (3 × II) tor. 12 × 610 mm (4 × III)	

<i>Tone</i>	<i>Chikuma</i> <i>Tone</i>	art. 8 × 203 mm (4 × II) tor. 12 × 610 mm (4 × III)	35 w
-------------	-------------------------------	--	------

Uwagi: warianty uzbrojenia prezentowane są w kolejności chronologicznej. Poszczególne okręty przeobrażane były oczywiście w różnym czasie.

Źródło: oprac. własne na podstawie: M. Sobański, *Japońskie krążowniki ciężkie typu „Furutaka” i „Aoba”*, cz. 1. *Op. cit.*, s. 20–32; *idem*. Cz. 2. *Op. cit.*, s. 17–24; *idem*. Cz. 3. *Op. cit.*, s. 21–32; G. Bukała, *Krążowniki typu „Myōkō”*. *Op. cit.*, *passim*; J. Malinowski, *Japońskie krążowniki typu „Mogami”*. *Op. cit.*, *passim*; M. Szopa, *Japońskie krążowniki ciężkie*. Cz. 1. *Op. cit.*, s. 42–53. *idem*, *Japońskie krążowniki ciężkie*, cz. 2. *Op. cit.*, s. 55–65.

Najstarszym krążownikiem ciężkim Japońskiej Cesarskiej Marynarki Wojennej był *Furutaka*, który wszedł do służby 31 marca 1926 roku⁴⁷. Był on jednocześnie pierwszym tej klasy okrętem na świecie. Najmłodszym konstrukcyjnie był *Chikuma*, który zasilił flotę 20 maja 1939 roku⁴⁸. Niemniej jeszcze po jego przyjęciu do służby cesarska flota krążowników ciężkich się rozrastała, gdyż przeobrażano do ich standardu krążowniki lekkie typu *Mikuma* i to one jako ostatnie ją powiększyły. *Mogami* i *Mikuma* weszły do służby w nowych charakterze dopiero 1 maja 1940 roku⁴⁹. W działaniach wojennych w latach 1942–1945 japońska flota straciła wszystkie krążowniki ciężkie, w tym 16 zostało zniszczonych, a 2 zostały przejęte przez Brytyjczyków 21 września 1945 roku po kapitulacji Cesarstwa Japońskiego (*Myōkō* i *Takao*)⁵⁰.

Brytyjska Królewska Marynarka Wojenna

Przez szeregi Royal Navy przeszło ogółem 13 krążowników ciężkich i była to też maksymalna liczba tych jednostek jaką posiadała ona w jednym momencie. Przy czym ów najwyższy stan utrzymywał się w latach 1931–1941. Tabela 9 prezentuje metryki krążowników ciężkich Brytyjskiej Marynarki Wojennej.

Tabela 9. Metryki krążowników ciężkich Brytyjskiej Królewskiej Marynarki Wojennej

Lp.	Okręt	Rozpoczęcie budowy	Rozpoczęcie służby	Zakończenie służby	Uwagi
1	<i>Cumberland</i>	18.10.1924	21.01.1928	??.06.1946	W rezerwie do 1949 Przebudowany na okręt testowy
2	<i>Berwick</i>	15.09.1924	15.02.1928	10.02.1946	W rezerwie do 15.06.1948

⁴⁷ M. Stille (2015). *Marynarka Wojenna Cesarstwa.... Op. cit.*, s. 152.

⁴⁸ O. Myszor (2014). *Cesarstwo Japonii.... Op. cit.*, s. 227.

⁴⁹ J. Malinowski (1997). *Japońskie krążowniki typu „Mogami”*. *Op. cit.*, *passim*; G. Bukała, *Krążowniki, które zmieniły kły*, cz. 1. *Op. cit.*, 25–34; *idem*. Cz. 2. *Op. cit.*, 30–34.

⁵⁰ J. Jastrzębski, Z. Rzepka (2011). *Flota japońskich krążowników ciężkich*. „Okręty Wojenne”, spec. 37, 53–66.

3	<i>Cornwall</i>	09.10.1924	10.05.1928	05.04.1942	Zniszczony przez Japończyków
4	<i>Suffolk</i>	30.09.1924	31.05.1928	??.07.1946	W rezerwie do 25.03.1948
5	<i>Kent</i>	15.11.1924	22.06.1928	04.11.1946	W rezerwie do 22.01.1948
6	<i>London</i>	23.02.1926	31.01.1929	08.09.1949	W rezerwie do 03.01.1950
7	<i>Devonshire</i>	16.03.1926	18.03.1929	01.01.1946	W rezerwie do 1947 Przebudowany na okręt szkolny
8	<i>Sussex</i>	01.02.1927	19.03.1929	02.02.1949	W rezerwie do 03.01.1950
9	<i>Shropshire</i>	24.02.1927	12.09.1929	17.04.1943	przekazany Australijczykom
10	<i>Norfolk</i>	08.07.1927	01.05.1930	??.05.1949	W rezerwie do 03.01.1950
11	<i>York</i>	16.05.1927	06.06.1930	22.05.1941	Zniszczony przez Niemców
12	<i>Dorsetshire</i>	21.09.1927	30.09.1930	05.04.1942	Zniszczony przez Japończyków
13	<i>Exeter</i>	01.08.1928	31.07.1931	01.03.1942	Zniszczony przez Japończyków

Źródło: oprac. własne na podstawie: J. Jarosz (1995). *Brytyjskie krążowniki ciężkie typu „County”*, t. 1. Tarnowskie Góry, *passim*; *idem* (1999). T. 2. Tarnowskie Góry, *passim*; M. Sobański (2014). *Krążowniki typu „Kent”*. Tarnowskie Góry, *passim*; M. Kopacz (2009). *Krążowniki ciężkie Kent*. „Morze, Statki i Okręty”, 12(96), s. 22–33; S. Brzeziński (2006). *Brytyjski ciężki krążownik HMS Kent*. Wyszaków, *passim*; M. Sobański (2015). *Krążowniki typu „London” i „Dorsetshire”*. Tarnowskie Góry, *passim*; S. Brzeziński (2002). *Brytyjski ciężki krążownik HMS York*. Wyszaków, *passim*; Ł. Pacholski (2010). *Ciężki krążownik HMS Exeter*, „Technika Wojskowa. Historia”, 6(6), 53–54; *County-class cruiser*, https://en.wikipedia.org/wiki/County-class_cruiser [dostęp 09.09.2021]; N. Friedman (2012). *British cruisers. Two world wars and after*. Barnsley, *passim*.

Brytyjskie krążowniki ciężkie reprezentowały 5 typów. W kolejności chronologicznej były to:

1. *Kent (County I)* – 5 okrętów (*Berwick, Cornwall, Cumberland, Kent, Suffolk*)⁵¹,
2. *London (County II)* – 4 okręty (*Devonshire, London, Shropshire, Sussex*),

⁵¹ M. Sobański (2014). *Krążowniki typu „Kent”*. Tarnowskie Góry, *passim*; M. Kopacz (2009). *Krążowniki ciężkie Kent*. „Morze, Statki i Okręty”, 12(96), 22–33; S. Brzeziński (2006). *Brytyjski ciężki krążownik HMS Kent*. Wyszaków, *passim*. Tego samego typu były australijskie krążowniki ciężkie Australia i Canberra.

3. *Norfolk (County III)* – 2 okręty (*Dorsetshire, Norfolk*),⁵²

4. *York (York I)* – 1 okręt (*York*)⁵³,

5. *Exeter (York II)* – 1 okręt (*Exeter*)⁵⁴.

Pierwsze trzy typy wywodziły się ze wspólnej rodziny typów zwanej *County*⁵⁵, zaś kolejne dwa ze wspólnej rodziny typów zwanej *York*. Poza wyżej wymienionymi jednostkami Brytyjczycy zamówili jeszcze 2 kolejne krążowniki ciężkie typu *Norfolk*, których budowa została jednak anulowana, podobnie jak trzeciego okrętu tego typu, którego nawet nie zamówiono. Nie zdążono położyć stępki pod żaden z nich. Brytyjski rząd postanowił potraktować rezygnację z ich budowy jako gest dobrej woli wobec pozostałych uczestników zbliżającej się konferencji morskiej w Londynie, która odbyła się między 21 stycznia a 22 kwietnia 1930 roku, aczkolwiek w rzeczywistości miano przede wszystkim na uwadze względy oszczędnościowe w obliczu zbliżającego się kryzysu gospodarczego. W 1941 roku brytyjska admiralicja rozważała jeszcze budowę kolejnych 4 krążowników ciężkich, lecz ostatecznie nigdy nie wyszły one poza fazę koncepcyjną⁵⁶. Tabela 10 prezentuje metryki nieukończonych krążowników ciężkich Brytyjskiej Marynarki Wojennej.

Tabela 10. Metryki nieukończonych krążowników ciężkich Brytyjskiej Królewskiej Marynarki Wojennej

Lp.	Okręt	Rozpoczęcie budowy	Wodowanie	Uwagi
1	<i>Surrey</i>	–	–	Anulowany 14.01.1930
2	<i>Northumberland</i>	–	–	Anulowany 14.01.1930

Źródło: oprac. własne na podstawie: *County-class cruiser*, https://en.wikipedia.org/wiki/County-class_cruiser [dostęp 09.09.2021].

W sumie realne ambicje Brytyjskiej Królewskiej Marynarki Wojennej w zakresie posiadania krążowników ciężkich nigdy nie przekraczały 16 sztuk. Kompleksowo kwestię liczebności okrętów tej klasy w brytyjskiej flocie obrazuje Tabela 11.

⁵² M. Sobański (2015). *Krążowniki typu „London” i „Dorsetshire”*. Tarnowskie Góry, *passim*.

⁵³ S. Brzeziński (2002). *Brytyjski ciężki krążownik HMS York*. Wyszków, *passim*.

⁵⁴ Ł. Pacholski (2010). *Ciężki krążownik HMS Exeter*. „Technika Wojskowa. Historia”, 6(6), 53–54.

⁵⁵ J. Jarosz (1995). *Brytyjskie krążowniki ciężkie typu „County”*, t. 1. Tarnowskie Góry, *passim*; *idem* (1999). T. 2. Tarnowskie Góry, *passim*.

⁵⁶ G. Bukała (2002). *Wojenne programy rozbudowy floty krążowników Royal Navy*, cz. 1. „Okręty Wojenne”, 4(54), 42–50; *idem* (2002). Cz. 2. „Okręty Wojenne”, 6(56), 31–40.

Tabela 11. Liczebność krążowników ciężkich w Brytyjskiej Królewskiej Marynarce Wojennej

Typ	Liczba			
	Planowane	Zamówione	Budowane	Ukończone
<i>Kent (County I)</i>	8	5	5	5
<i>London (County II)</i>	4	4	4	4
<i>Norfolk (County III)</i>	5	2	2	2
<i>York (York I)</i>	7	1	1	1
<i>Exeter (York II)</i>	1	1	1	1

Uwagi: pominięto typy jedynie planowane, lecz nigdy niezamówione, gdyż trudno stwierdzić realność takich czysto teoretycznych zamierzeń. Pierwotnie zakładano wprowadzenie do służby 8 krążowników ciężkich typu *Kent (County I)*, lecz z 3 musiano zrezygnować ze względów budżetowych i ostatecznie powstało tylko 5. Ponadto 2 okręty tego typu zbudowano dla Australii, co, gdyby zrealizowano pierwotny program, dałoby aż 10 jednostek tego typu w świecie. Po zbudowaniu 4 kolejnych krążowników typu *London (County II)*, będącego zmodyfikowaną wersją poprzednika, zaplanowano skonstruowanie kolejnych 5 okrętów ulepszonych typu *Norfolk (County III)* oraz 7 mniejszych jednostek typu *York*. Z 3 jednostek typu *Norfolk* i 5 typu *York* zrezygnowano ze względów budżetowych. Przy czym anulowanie przedstawiono publicznie jako gest dobrej woli ze strony gospodarza przed zbliżającą się Londyńską Konferencją Morską w 1930 roku. Podpisanie zaś londyńskiego traktatu morskiego pięciu mocarstw z 22 kwietnia 1930 roku oznaczało konieczność utrzymania się w limitach traktatowych dotyczących tonażu krążowników ciężkich i lekkich. Brytyjska Admiralicja doszła do wniosku, że bardziej potrzebuje większej liczby tych ostatnich i odtąd tych pierwszych już nie konstruowano.

Źródło: oprac. własne na podstawie: J. Jarosz, *Brytyjskie krążowniki...*, t. 1. *Op. cit., passim*; *idem*, t. 2. *Op. cit., passim*; M. Sobański, *Krążowniki typu „Kent”*. *Op. cit., passim*; M. Kopacz, *Krążowniki ciężki Kent*. *Op. cit.*, s. 22–33; S. Brzeziński, *Brytyjski ciężki krążownik HMS Kent*. *Op. cit., passim*; M. Sobański, *Krążowniki typu „London” i „Dorsetshire”*. *Op. cit., passim*; S. Brzeziński, *Brytyjski ciężki krążownik HMS York*. *Op. cit., passim*; Ł. Pacholski, *Ciężki krążownik HMS Exeter*. *Op. cit.*, s. 53–54; *County-class cruiser*, https://en.wikipedia.org/wiki/County-class_cruiser [dostęp: 09.09.2021].

Wielka Brytania rozpoczęła program budowy krążowników ciężkich w 1924 roku, mając na widoku potencjalny konflikt morski z jednym z trzech mocarstw: Francją, Japonią lub Włochami. Po I wojnie światowej stało się oczywiste, że do walnego starcia zbrojnego ze Stanami Zjednoczonymi już nie dojdzie, gdyż trudno było mówić o jakichś istotnych zapalnych punktach w relacjach między tymi państwami⁵⁷. W zasadzie to samo można by powiedzieć o Związku Sowieckim, którego flota znajdowała się ponadto w stanie opłakany, po okresie dewastującej wojny domowej w Rosji w latach 1917–1924⁵⁸. Główny morski przeciwnik Zjednoczonego Królestwa aż do 1918 roku włącznie – Niemcy – były poważnie ograniczone w rozbudowie sił morskich klauzulami traktatu wersalskiego z 1919 roku⁵⁹ i w przewidywalnym horyzoncie czasowym nie wydawało się możliwe, by mogły ponownie rzucić wyzwanie potędze Royal Navy. Żaden ze wspomnianych trzech przeciwników samodzielnie nie dysponował marynarką

⁵⁷ J. Polit (1999). *Odwrót znad Pacyfiku? Wielka Brytania wobec Dalekiego Wschodu (1914–1922)*. Kraków, *passim*.

⁵⁸ J. Dyskant (1983). *Konflikty...* *Op. cit.*, s. 30–101, 596–605; M. McCauley (2010). *Narodziny i upadek związku Radzieckiego* (tłum. Z. Landowski). Warszawa, *passim*; D. Marples (2006). *Historia ZSRR. Od rewolucji do rozpadu* (tłum. I. Scharoch). Wrocław, s. 53–93.

⁵⁹ H. Batowski (2001). *Między dwiema wojnami 1919–1939*. Kraków, *passim*.

wojenną potężniejszą od brytyjskiej, a dysproporcja była wyraźna⁶⁰. W latach 20. XX stulecia nie bardzo też było widać, w oparciu o jakie wspólne interesy kraje te mogłyby zjednoczyć się przeciw Imperium Brytyjskiemu. Stąd Albion nie obawiał się walnego starcia na morzu z flotą żadnego z nich, a jedynie martwił się o bezpieczeństwo swych linii komunikacyjnych, opasujących wszystkie oceany Ziemi i łączących wszystkie jej kontynenty, od których zależało samo istnienie metropolii oraz jej potencjał militarny. Krażowniki ciężkie zostały zatem pomyślane przez brytyjską admiralicję jako środek zaradczy na wypadek ich zagrożenia przez akcje korsarskie przeciwnika⁶¹. Ponieważ okręty liniowe Francji, Japonii i Włoch były zbyt cenne dla tych państw oraz nie posiadały wystarczającego zasięgu, by podjąć się takich zadań⁶², obawiano się przede wszystkim krażowników pomocniczych i ewentualnie krażowników lekkich. I właśnie głównie przeciw tym ostatnim konstruowano krażowniki ciężkie Royal Navy. Wyraźnie większy kaliber dział, przy podobnej prędkości, miał im zapewnić wystarczającą przewagę ogniową, by takiego korsarza nie tylko przegonić, lecz po prostu zniszczyć.

Jednak pod koniec lat 20. XX wieku sytuacja zaczęła się wyraźnie zmieniać. Francja po okresie ofensywnej polityki zagranicznej, idącej na fali głównego militarnego triumfatora I wojny światowej, zaczęła przechodzić do wyraźnej defensywy. Oczywistym się stało, że nie rzuci wyzwania Brytyjskiej Wspólnocie Narodów, a co więcej raczej będzie się koncentrować na zachowaniu *status quo*. To zmieniało istotnie obraz zagrożenia szlaków żeglugowych Albionu. Francja miała otwarty dostęp do Atlantyku oraz liczne bazy morskie na wszystkich oceanach, stąd miała znaczne możliwości stworzenia korsarskiego zagrożenia dla statków Commonwealthu. Japonia, a tym bardziej Włochy nie miały aż takich możliwości. Nippon Kaigun mogła teoretycznie pokusić się o takie akcje na zachodnim Pacyfiku, lecz jej krażowniki lekkie (a tak naprawdę koncepcyjnie przestarzałe lekkie krażowniki pancerne), zbrojne w zdecydowanej większości jedynie w działa 140 mm⁶³, były naprawdę dość marnym przeciwnikiem dla krażowników ciężkich. Ocean Indyjski był zaś dla nich wręcz nieosiągalny. Japońska flota nie zdecydowałaby się na wysłanie jakiegokolwiek cennego okrętu przez wąskie gardła cieśnin Wysp Sundajskich. Mogłaby co najwyżej zdecydować się wyekspediować nań zakamuflowane krażowniki pomocnicze, lecz do zwalczania tych nieopancerzonych, powolnych i na ogół dość słabo uzbrojonych jednostek wystarczały w zupełności krażowniki lekkie. Natomiast Włochy były w zasadzie zamknięte na Morzu Śródziemnym brytyjskimi bazami w Gibraltarze i Aleksandrii oraz szachowane takowymi na Malcie i Cyprze. Nie mogły zatem zagrozić okrętami wojennymi innym drogom morskimi niż śródziemnomorskie. I znów co najwyżej jakieś przebudowane ze statków handlowych rajdery mogły siać postrach na Atlantyku lub Oceanie Indyjskim. A i to raczej nieliczne jednostki, gdyż musiałby się tam znaleźć przed ewentualnym wybuchem konfliktu

⁶⁰ J. Dyskant (1983). *Konflikty...* Op. cit., s. 491–605.

⁶¹ J. Jarosz (1995). *Brytyjskie krażowniki ciężkie typu „County”*, t. 1. Op. cit., *passim*; *idem*, t. 2. Op. cit., *passim*; J. Dyskant (1983). *Konflikty...* Op. cit., *passim*.

⁶² M. Skwiot (2009). *Pancerniki II wojny światowej*, t. 1. Lublin, *passim*; *idem* (2007). *Japońskie pancerniki*, t. 1. Lublin, *passim*; *idem* (2011). T. 2. Lublin, *passim*; C. Szoszkiewicz, *Pancerniki II wojny światowej*, t. 1. Op. cit., 62–99, 103–139; *idem* (1993). T. 2. Warszawa, s. 92–119.

⁶³ O. Myszor (2014). *Cesarstwo Japonii...* Op. cit., s. 220–254.

zbrojnego brytyjsko-włoskiego, bowiem później pokonanie Cieśniny Gibraltarskiej czy Kanału Sueskiego nie byłoby już możliwe. Wobec tej zmiany w sytuacji strategicznej Imperium Brytyjskiego jego admiralicja postanowiła nie kontynuować dalszej rozbudowy swej floty krążowników ciężkich, poprzestając na 13 jednostkach plus 2 australijskich, i skoncentrować się na rozbudowie zasobu krążowników lekkich, które lepiej nadawały się do eskorty konwojów przy tak szacownym zagrożeniu globalnym. Pomysł budowy krążowników ciężkich miał jeszcze na chwilę wrócić w 1940 roku, w świetle rosnącego zagrożenia oceanicznego ze strony niemieckich korsarzy nawodnych, lecz szybko odstąpiono odeń, gdy stało się jasne, że nie będą one właściwym remedium na to wyzwanie⁶⁴.

Jeśli idzie o uzbrojenie, koncepcja krążownika ciężkiego Brytyjskiej Marynarki Wojennej stanowiła początkowo rozwiązanie pośrednie między poglądami amerykańskiej i japońskiej floty. Polegało to na tym, że decydowano się na umieszczanie na okrętach tej klasy wyrzutni torpedowych, lecz liczba prowadnic dla tych pocisków nie przekraczała liczby luf artylerii kalibru 203 mm. Przy czym Brytyjczycy byli nad wyraz konsekwentni, umieszczając na 11 z 13 swych krążowników ciężkich po 8 dział największej mocy i początkowo identyczną liczbę rur torpedowych kalibru 533 mm, a na pozostałych 2 jednostkach tej klasy po 6 dział 8 calowych i taką ilość owych prowadnic 21 calowych. Niemniej jeszcze na początku II wojny światowej Royal Navy doszła do podobnych wniosków co U.S. Navy i zaczęto sukcesywnie demontować wyrzutnie torpedowe z krążowników ciężkich, co czyniono przy okazji pospiesznych, bo wojennych modernizacji jednostek. Proces ten jednak przeciągnął się mocno w czasie, choć objął ostatecznie wszystkie pozostające w brytyjskiej służbie okręty, omijając tylko te, które ją opuściły, czy to w wyniku działań wojennych (*Cornwall, Dorsetshire, Exeter, York*), czy przekazania marynarce australijskiej (*Shropshire*). Jedynym krążownikiem spod bandery Świętego Jerzego, który posiadał wyrzutnie torpedowe do końca był *Devonshire*⁶⁵.

Royal Navy budowała krążowniki ciężkie przede wszystkim z myślą o ochronie morskich szlaków komunikacyjnych Imperium Brytyjskiego przed wrogimi korsarzami, głównie krążownikami lekkimi, ewentualnie krążownikami pomocniczymi. Przy takim podstawowym zastosowaniu, uzbrojenie torpedowe nie wydawało się złym pomysłem, gdyż mogło przyspieszyć zatopienie słabszego przeciwnika, który i tak miał ograniczone możliwości wyrządzenia poważniejszej szkody takiemu krążownikowi. Kазus australijskiego krążownika lekkiego *Sydney*, który został zatopiony 19 listopada 1941 roku przez niemiecki krążownik pomocniczy *Kormoran*, był przypadkiem odosobnionym, ewidentnie wynikającym z błędu dowódcy alianckiego okrętu⁶⁶. Stąd też Royal Navy stawiała na jednostki statystycznie nieco mniejsze niż floty amerykańska, francuska

⁶⁴ G. Bukała (2002). *Wojenne programy...*, cz. 1. *Op. cit.*, s. 42–50; *idem*. Cz. 2. *Op. cit.*, s. 31–40.

⁶⁵ J. Jarosz (1995). *Brytyjskie krążowniki ciężkie typu „County”*, t. 1. *Op. cit., passim*; *idem*, t. 2. *Op. cit., passim*; J. Lipiński (1999). *Druga wojna...* *Op. cit.*, s. 496–497; N. Friedman (2012). *British cruisers. Two world wars and after*. Barnsley, *passim*.

⁶⁶ R. Kochnowski (2015). *Niemieckie działania krążownicze w latach 1939–1942*. Zabrze, s. 262–289.

czy włoska, nie mówiąc już o niemieckiej i japońskiej⁶⁷. W latach 30. XX wieku okazało się wszakże, że większość krążowników lekkich potencjalnych przeciwników nie stanowi poważniejszego zagrożenia dla linii żeglugowych Albionu, a ani Japończycy, ani Niemcy, ani szczerze mówiąc nawet Włosi nie szykowali swych jednostek tej klasy do podobnych działań. Co więcej, ich krążowniki lekkie należały na ogół do reprezentantów małych albo średnich⁶⁸. Z krążownikami pomocniczymi mogły sobie bez większych problemów poradzić brytyjskie krążowniki lekkie. Skłoniło to brytyjską Admiralicję do przemyśleń nad zastosowaniem dla swych krążowników ciężkich, które w coraz większym stopniu widziano jako uzupełnienie artyleryjskich zespołów uderzeniowych, których trzonem były pancerniki. I tak często z nich korzystano w latach II wojny światowej⁶⁹, np. na akwenie śródziemnomorskim⁷⁰ czy Atlantyku⁷¹. W tej sytuacji uznano, podobnie jak Amerykanie, że torpedy na ich pokładach w niczym w walce nie pomogą, a mogą stanowić jedynie potencjalne źródło problemów w przypadku trafienia pocisku w wyrzutnię torpedową lub jej bezpośrednie okolice. Głowica bojowa każdej torpedy miała nieporównywalną z pociskiem artyleryjskim siłę niszczącą, co mogło się wówczas przełożyć na losy zranionej jednostki. W okresie II wojny światowej stanowisko to uległo tylko umocnieniu, zarówno wobec doświadczeń z działań krążowników ciężkich, jak i pod wpływem pojawienia się i upowszechnienia radaru artyleryjskiego, pozwalającego przy braku widoczności na skuteczny ostrzał wrogich okrętów nawet w pobliżu granicy zasięgu własnej artylerii ciężkiej⁷².

Brytyjska Królewska Marynarka Wojenna trzymała się też, choć nie zawsze konsekwentnie, wypracowanego jeszcze przed I wojną światową dla pancerników i krążowników liniowych, zdania na temat optymalnej konfiguracji artyleryjskiego uzbrojenia głównego⁷³. Uznawano mianowicie, że aby zapewnić maksymalne możliwości wy-

⁶⁷ J. Lipiński (1999). *Druga wojna.... Op. cit.*, s. 496–659.

⁶⁸ J. Dyskant (1983). *Konflikty.... Op. cit.*, s. 548–549, 560, 584–585.

⁶⁹ C. Symonds (2020). *II wojna światowa.... Op. cit., passim*.

⁷⁰ M. Franz (2016). *Burza nad Morzem Śródziemnym*, t. 1: *Wojna się rozpoczyna*. Oświęcim, *passim*; *idem* (2016). t. 2: *Zmagania o panowanie na morzu*. Oświęcim; *passim*, *idem* (2017). T. 3: *Do ostatniej kropli paliwa*. Oświęcim; *passim*, *idem* (2017). T. 4: *Aliancka ofensywa*. Oświęcim, *passim*; *idem* (2018). T. 5: *Gdy Włochów już w tej wojnie nie było*. Oświęcim, *passim*.

⁷¹ A. Perepeczko (1999). *Burza nad Atlantykiem*, t. 1. Warszawa, *passim*; *idem* (2000). T. 2. Warszawa, *passim*, *idem* (2001). T. 3, Warszawa, *passim*; *idem* (2002). T. 4. Warszawa, *passim*.

⁷² E. Kosiarz (1994). *Bitwy morskie*. Warszawa, s. 339–370; J. Pertek (1996). *Morze w ogniu*. Warszawa, s. 409–438; J. Piekałkiewicz (2002). *Wojna na morzu 1939–1945*. Janki, *passim*; S. Piereslegin, E. Piereslegin (2006). *Premiera na Pacyfiku*, t. 1 (tłum. J. Wąsiewski). Gdańsk, *passim*; *idem* (2006). T. 2 (tłum. J. Wąsiewski). Gdańsk, *passim*.

⁷³ M. Gajzler (2011). *Brytyjskie pancerniki typu „Royal Sovereign”*, cz. 1. „Morze, Statki i Okręty”, 7–8(114), 28–33; *idem* (2011). Cz. 2. „Morze, Statki i Okręty”, 9(115), 28–33, *idem* (2011). Cz. 3. „Morze, Statki i Okręty”, 10(116), 32–42; M. Chodnicki (2013). *Największy okręt okresu międzywojennego HMS „Hood”*, cz. 1. „Okręty”, 7–8(27), 42–55, *idem* (2013). Cz. 2. „Okręty”, 9(28), 32–42; *idem* (2013). Cz. 3. „Okręty”, 10(29), 38–49; *idem* (2017). *Szybkie skrzydło floty, czyli początki pancerników typu Queen Elizabeth*. Cz. 1. „Morze”, 6(21), 62–72; *idem* (2017). Cz. 2. „Morze”, 7(22), 53–59; M. Sobański (2019). *Vanguard – koniec pewnej epoki*. „Okręty Wojenne”, 1(153), 76–87.

korzystania 8 dział 203 mm w każdym kierunku, najkorzystniej będzie rozdzielić je równo po połowie przed i za nadbudówką, rozmieszczając je w dwulufowych wieżach w superpozycji⁷⁴. Wyjątek musiano uczynić dla okrętów mniejszych York i Exeter, które dysponowały jedynie 6 armatami 203 mm, rozmieszczonych w 3 wieżach dwulufowych. Przyjęto tu rozwiązanie bardziej ofensywne, dając przewagę strefie dziobowej. Dwie wieże znalazły się zatem z przodu w superpozycji, a ostatnia z tyłu⁷⁵.

Jeśli idzie o wyposażenie lotnicze, Brytyjczycy byli bardziej sceptyczni od swych amerykańskich i japońskich konkurentów. Na wszystkich swoich krążownikach ciężkich montowali tylko 1 katapultę, która obsługiwała, zależnie od typu, od 1 do 3 hydroplanów. Przy czym pod koniec II wojny światowej zaczęto z wyposażenia lotniczego rezygnować, stopniowo zdejmując je ze wszystkich wciąż pozostających w służbie okrętów tej klasy⁷⁶. Był to z jednej strony efekt upowszechnienia się radaru artyleryjskiego, a z drugiej wyraźniej przewagi w powietrzu, którą zdołały wypracować samoloty z lotniskowców i baz lądowych zarówno na wodach europejskich, jak i na Dalekim Wschodzie⁷⁷.

W odróżnieniu od Japończyków, Francuzów czy Włochów, Brytyjczycy nie podzielali zachwyty dla gigantycznych szybkości krążowników ciężkich. Prędkość maksymalna wszystkich ich jednostek tej klasy wahała się od 31 do 32 węzłów, co było wartością dość niską jak na światową średnią w tym względzie⁷⁸. Było to generalnie pokłosie przyjętych założeń taktycznych, w których ani pościg, ani ucieczka nie miały najwyższego priorytetu. Przy osłonie konwojów krążownik musiał trzymać się stosunkowo blisko i nie mógł pozwolić sobie na nadmierne oddalenie od eskortowanych statków. W ramach artyleryjskich zespołów uderzeniowych, złożonych głównie z wolniejszych pancerników lub krążowników o podobnej prędkości, nie było specjalnej potrzeby, by śrubować prędkość, tym bardziej że nie przewidywano szarż torpedowych przy użyciu krążowników ciężkich. Trzeba zresztą przyznać, że jak wykazały doświadczenia II wojny światowej rola prędkości maksymalnej w rozstrzygnięciu starć na morzu była mocno przeceniana⁷⁹, a najlepszym tego dowodem jest to, że ciężkie okręty XXI wieku, mimo ogromnego postępu technicznego, wciąż oscylują z nią w granicach 30 węzłów⁸⁰. Podstawowe dane taktyczne brytyjskich krążowników ciężkich prezentuje Tabela 12.

⁷⁴ J. Jarosz (1995). *Brytyjskie krążowniki ciężkie typu „County”*, t. 1. *Op. cit., passim; idem*, t. 2. *Op. cit., passim*.

⁷⁵ S. Brzeziński (2002). *Brytyjski ciężki krążownik HMS York*. *Op. cit., passim*; Ł. Pacholski (2010). *Ciężki krążownik HMS Exeter*. *Op. cit.*, 53–54.

⁷⁶ J. Dyskant (1983). *Konflikty.... Op. cit.*, s. 498; J. Lipiński (1999). *Druga wojna.... Op. cit.*, s. 496–497.

⁷⁷ C. Symonds (2020). *II wojna światowa.... Op. cit., passim*.

⁷⁸ J. Dyskant (1983). *Konflikty.... Op. cit.*, s. 498.

⁷⁹ C. Symonds (2020). *II wojna światowa.... Op. cit., passim*; J. Lipiński (1999). *Druga wojna.... Op. cit., passim*.

⁸⁰ K. Kubiak (2007). *Działania sił morskich po drugiej wojnie światowej*. Warszawa, *passim*.

Tabela 12. Podstawowe dane taktyczne krążowników ciężkich Royal Navy

Typ	Okręty	Warianty uzbrojenia głównego	Prędkość maksymalna
Kent (County I)	<i>Berwick</i> <i>Cornwall</i> <i>Cumberland</i> <i>Kent</i> <i>Suffolk</i>	art. 8 × 203 mm (4 × II) tor. 8 × 533 mm (2 × IV)	31 w
	<i>Berwick</i> <i>Cumberland</i> <i>Kent</i> <i>Suffolk</i>	art. 8 × 203 mm (4 × II)	
London (County II)	<i>Devonshire</i> <i>London</i> <i>Shropshire</i> <i>Sussex</i>	art. 8 × 203 mm (4 × II) tor. 8 × 533 mm (2 × IV)	32 w
	<i>London</i> <i>Sussex</i>	art. 8 × 203 mm (4 × II)	
Norfolk (County III)	<i>Devonshire</i>	art. 6 × 203 mm (3 × II) tor. 8 × 533 mm (2 × IV)	32 w
	<i>Dorsetshire</i> <i>Norfolk</i>	art. 8 × 203 mm (4 × II) tor. 8 × 533 mm (2 × IV)	
York (York I)	<i>Norfolk</i>	art. 6 × 203 mm (3 × II)	32 w
	York	tor. 6 × 533 mm (2 × III)	
Exeter (York II)	Exeter	art. 6 × 203 mm (3 × II) tor. 6 × 533 mm (2 × III)	32 w

Uwagi: warianty uzbrojenia prezentowane są w kolejności chronologicznej. Poszczególne okręty przeobrażane były oczywiście w różnym czasie.

Źródło: oprac. własne na podstawie: J. Jarosz, *Brytyjskie krążowniki...*, t. 1. *Op. cit., passim*; *idem*, t. 2. *Op. cit., passim*; M. Sobański, *Krążowniki typu „Kent”*. *Op. cit., passim*; M. Kopacz, *Krążowniki ciężki Kent*. *Op. cit.*, 22–33; S. Brzeziński, *Brytyjski ciężki krążownik HMS Kent*. *Op. cit., passim*; M. Sobański, *Krążowniki typu „London” i „Dorsetshire”*. *Op. cit., passim*; S. Brzeziński, *Brytyjski ciężki krążownik HMS York*. *Op. cit., passim*; Ł. Pacholski, *Ciężki krążownik HMS Exeter*. *Op. cit.*, 53–54.

Najstarszym krążownikiem ciężkim Brytyjskiej Marynarki Wojennej był *Cumberland*, który wszedł do służby 21 stycznia 1928 roku⁸¹. Najmłodszym był *Exeter*, który zasilł flotę 31 lipca 1931 roku⁸². Jak zatem widać, Brytyjczycy zbudowali całą swoją flotę krążowników ciężkich w stosunkowo krótkim czasie, między 1924 a 1931 rokiem, licząc od położenia stępki pod pierwszy z nich – *Berwick* – 15 września 1924 roku⁸³. W działaniach wojennych w latach 1941–1942 brytyjska flota straciła 4 krążowniki ciężkie (*Cornwall*, *Dorsetshire*, *Exeter*, *York*)⁸⁴, ale w 1943 roku odstąpiła też 1 okręt tej klasy Australii (*Shropshire*). Częściowo miało to zrekompensować Australijczykom utratę ich krążownika *Canberra* w bitwie koło wyspy Savo w 1942 roku⁸⁵, a częściowo stanowiło wyraz dość małego już zapotrzebowania na tego rodzaju krążowniki na Oceanach Atlantycznym i Indyjskim. Pozostałe 8 krążowników ciężkich przetrwało II wojnę światową, lecz wszystkie wycofano ze służby bojowej i przeniesiono do rezerwy w ciągu czterech lat od jej zakończenia. Ostatnim aktywnym okrętem tej klasy był *London*, wycofany z niej 8 września 1949 roku. W rezerwie nie pozostawały jednak długo, uznawano je za przestarzałe. Sześć z nich sprzedano na złom, ostatnie 3 stycznia 1950 roku, co można uznać za koniec historii krążowników ciężkich w Brytyjskiej Królewskiej Marynarce Wojennej. Dwa pozostałe, zanim też je to spotkało, służyły jeszcze przez kilka lat jako okręty pomocnicze, m.in. po demontażu artylerii głównej. *Devonshire* przebudowano na okręt szkolny, w tej roli dotrwał do 1954 roku, a *Cumberland* na okręt testowy, który zakończył swój żywot w 1959 roku⁸⁶.

Wnioski

Trzech najliczniejszych posiadaczy krążowników ciężkich: Stany Zjednoczone, Japonia i Wielka Brytania, dysponowało w sumie 69 okrętami tej klasy. Stanowi to 70% ogólnej ich liczby. Wartości te oddają jednoznacznie dla kogo stanowiły one broń najbardziej pożądaną. Potwierdzają to zresztą działania wojenne w latach 1937–1945, zwłaszcza zaś wojna na Pacyfiku. W wyniku tej ostatniej, flota krążowników ciężkich Japońskiej Marynarki Wojennej została w całości unicestwiona. Brytyjska Królewska Marynarka Wojenna poniosła co prawda poważne straty w toku II wojny światowej, tracąc w sumie 4 jednostki tego rodzaju w działaniach bojowych oraz 1 przekazując Australii, co w sumie oznaczało ubytek przekraczający trzecią część sił pierwotnych, lecz prawdziwym ciosem dla jej krążowników ciężkich stały się gwałtowne oszczędności

⁸¹ N. Friedman (2012). *British cruisers.... Op. cit.*, s. 416.

⁸² Ł. Pacholski (2010). *Ciężki krążownik HMS Exeter. Op. cit.*, s. 53–54.

⁸³ N. Friedman (2012). *British cruisers.... Op. cit.*, s. 416.

⁸⁴ M. Piegzik (2019). *Ocean Indyjski 1942*, Warszawa, s. 198–215; W. Holicki (2012). *Japońska matnia. „Morze, Statki i Okręty”*, 3(121), 58–65; J. Lipiński (1999). *Druga wojna.... Op. cit.*, s. 497.

⁸⁵ M. Kopacz (2009). *Tajemnica bitwy pod Savo. HMAS Canberra ofiarą amerykańskiej torpedy?*, cz. 1. „Morze, Statki i Okręty”, 1(85), 30–39; *idem* (2009). Cz. 2. „Morze, Statki i Okręty”, 2(86), 42–51.

⁸⁶ *County-class cruiser*, https://en.wikipedia.org/wiki/County-class_cruiser [dostęp 09.09.2021]; N. Friedman (2012). *British cruisers.... Op. cit.*, *passim*.

powojenne. Spowodowały one, że nawet sprawne i znajdujące się jeszcze w niezłym stanie okręty zostały nie tylko przeniesione do rezerwy, lecz i szybko sprzedane na złom. Inaczej kształtowały się losy krążowników ciężkich w Stanach Zjednoczonych. U.S. Navy również poniosła znaczne straty w interesującej nas klasie okrętów, wyniosły one w sumie 7 jednostek. Choć w skali całej jej floty krążowników ciężkich stanowiło to tylko nieco ponad 18%. Aktywna polityka zagraniczna tego supermocarstwa w czasach zimnej wojny, a zwłaszcza udział w wojnach koreańskiej i wietnamskiej spowodowały, że zapotrzebowanie na tego rodzaju okręty wciąż istniało. Także sytuacja ekonomiczna USA po II wojnie światowej była bardzo dobra i nie wymagała aż tak restrykcyjnej polityki budżetowej, choć i tu często kierowano do rezerwy jednostki nie tylko dalej sprawne, ale i nowe, a przy tym bardzo nowoczesne. W razie potrzeby przywracano je do służby, lecz na ogół długo nie decydowano się na ich całkowite zbycie. W końcu jednak los ten musiał dotknąć nawet najmłodsze z krążowników ciężkich. Czas wielkich okrętów artyleryjskich bezpowrotnie mijał, choć był to proces rozciągający się niemal do końca XX wieku, jeśli uwzględnić także pancerniki. Ostatni amerykański krążownik ciężki został wycofany ze służby w 1975 roku, był to Newport News. Natomiast ostatniego wykreślenia z ewidencji U.S. Navy dokonano w 1991 roku, gdy spotkało to przebywający w rezerwie *Salem*. Działa jako główny środek walki między okrętami zastąpiły wyrzutnie rakietowe, a okręty artyleryjskie zostały wyparte przez okręty rakietowe. Niemniej i tak prymat na oceanach zaczęły sprawować okręty lotnicze, a kluczowym narzędziem w starciach morskich stał się samolot. Ów przełom w technice wojennomorskiej mocno wszakże rozciągnął się w czasie. Jego początków szukać można już w toku I wojny światowej, gdy pojawiły się lotniskowce i samoloty bojowe. Dalej przyspieszał on w toku II wojny światowej, gdy pojawiło się uzbrojenie rakietowe, mocno jeszcze niedoskonałe i prymitywne, oraz radary. Był zaś on kontynuowany w czasie zimnej wojny, gdy pojawił się napęd atomowy, pociski rakietowe osiągnęły pełną niezawodność i zdolność pokonywania niezwykle odległości oraz projekcji swej niszczącej mocy w praktycznie każdy punkt na naszej planecie, a systemy rozpoznawania i naprowadzania na cel osiągnęły niespotykane wcześniej możliwości.

Bibliografia

- Batowski H. (2001). *Między dwiema wojnami 1919–1939*. Kraków.
- Borówka T. (2013). *Długa Lanca – tajna broń Cesarskiej Floty*. „Okręty Wojenne”, spec. 43.
- Brzeziński S. (1999). *Amerykański ciężki krążownik Indianapolis*. Wyszaków.
- Brzeziński S. (1995). *Amerykański ciężki krążownik USS San Francisco*. Wyszaków.
- Brzeziński S. (2006). *Brytyjski ciężki krążownik HMS Kent*. Wyszaków.
- Brzeziński S. (2002). *Brytyjski ciężki krążownik HMS York*. Wyszaków.
- Brzeziński S. (1997). *Japoński ciężki krążownik Chokai*. Wyszaków.
- Brzeziński S. (2005). *Japoński ciężki krążownik Nachi*. Wyszaków.
- Brzeziński S. (1998). *Japoński ciężki krążownik Tone*. Wyszaków.
- Brzeziński S., Nowak G. (1999). *Japoński ciężki krążownik Maya*. Wyszaków.
- Brzeziński S., Wiśniewski P. (2002). *Japoński ciężki krążownik Furutaka*. Wyszaków.

- Bukała G. (2002). *Japońskie krążowniki ciężkie typu „Myōkō”*. Tarnowskie Góry.
- Bukała G. (1996). *Krążowniki, które zmieniły kły*. Cz. 1. „Okręty Wojenne”, 3.
- Bukała G. (1997). *Krążowniki, które zmieniły kły*. Cz. 2. „Okręty Wojenne”, 1.
- Bukała G. (2007). *Krążowniki typu „Myōkō”*. Tarnowskie Góry.
- Bukała G. (2002). *Wojenne programy rozbudowy floty krążowników Royal Navy*. Cz. 1. „Okręty Wojenne”, 4(54).
- Bukała G. (2002). *Wojenne programy rozbudowy floty krążowników Royal Navy*. Cz. 2. „Okręty Wojenne”, 6(56).
- Chodnicki M. (2013). *Największy okręt okresu międzywojennego HMS „Hood”*. Cz. 1. „Okręty”, 7–8(27).
- Chodnicki M. (2013). *Największy okręt okresu międzywojennego HMS „Hood”*. Cz. 2. „Okręty”, 9(28).
- Chodnicki M. (2013). *Największy okręt okresu międzywojennego HMS „Hood”*. Cz. 3. „Okręty”, 10(29).
- Chodnicki M. (2017). *Szybkie skrzydło floty, czyli początki pancerników typu Queen Elizabeth*. Cz. 1. „Morze”, 6(21).
- Chodnicki M. (2017). *Szybkie skrzydło floty, czyli początki pancerników typu Queen Elizabeth*. Cz. 2. „Morze”, 7(22).
- Dunnigan J., Nofi A. (2000). *Wojna na Pacyfiku*. Encyklopedia. Warszawa.
- Dull P. (1978). *A Battle History of the Imperial Japanese Navy (1941–1945)*. Annapolis.
- Dyskant J. (1983). *Konflikty i zbrojenia morskie 1918–1939*. Gdańsk.
- Flisowski Z. (1994). *Burza nad Pacyfikiem*, t. 1. Warszawa.
- Flisowski Z. (1995). *Burza nad Pacyfikiem*, t. 2. Warszawa.
- Franz M. (2016). *Burza nad Morzem Śródziemnym*, t. 1: *Wojna się rozpoczyna*. Oświęcim.
- Franz M. (2016). *Burza nad Morzem Śródziemnym*, t. 2: *Zmagania o panowanie na morzu*, Oświęcim.
- Franz M. (2017). *Burza nad Morzem Śródziemnym*, t. 3: *Do ostatniej kropli paliwa*. Oświęcim.
- Franz M. (2017). *Burza nad Morzem Śródziemnym*, t. 4: *Aliancka ofensywa*. Oświęcim.
- Franz M. (2018). *Burza nad Morzem Śródziemnym*, t. 5 *Gdy Włochów już w tej wojnie nie było*. Oświęcim.
- Friedman N. (2012). *British cruisers. Two world wars and after*. Barnsley.
- Gajzler M. (2011). *Brytyjskie pancerniki typu „Royal Sovereign”*. Cz. 1. „Morze, Statki i Okręty”, 7–8(114).
- Gajzler M. (2011). *Brytyjskie pancerniki typu „Royal Sovereign”*. Cz. 2. „Morze, Statki i Okręty”, 9(115).
- Gajzler M. (2011). *Brytyjskie pancerniki typu „Royal Sovereign”*. Cz. 3. „Morze, Statki i Okręty”, 10(116).
- Gajzler M. (2010). *Pancerniki typu Nelson*. Cz. 1. „Morze, Statki i Okręty”, 1(97).
- Gajzler M. (2010). *Pancerniki typu Nelson*. Cz. 2. „Morze, Statki i Okręty”, 2(98).
- Góralski W., Nowak G. (2011). *Japoński ciężki krążownik Tone*. „Okręty”, 6(7).
- Holicki W. (2011). *Amerykański krążownik ciężki Wichita*. „Morze, Statki i Okręty”, 6(113).
- Holicki W. (2003). *Amerykańskie krążowniki ciężkie typu Des Moines*. „Nowa Technika Wojskowa”, 10.
- Holicki W. (2012). *Jawajska matnia*. „Morze, Statki i Okręty”, 3(121).

- Holicki W. (2008). *Krążowniki typu New Orleans – pechowe „miasta”*. „Morze, Statki i Okręty”, spec. 1(1).
- Jarosz J. (1995). *Brytyjskie krążowniki ciężkie typu „County”*, t. 1. Tarnowskie Góry.
- Jarosz J. (1999). *Brytyjskie krążowniki ciężkie typu „County”*, t. 2. Tarnowskie Góry.
- Jastrzębski J., Polit J. (2012). *Konferencja Waszyngtońska 12 XI 1921–6 II 1922*. Cz. 1. „Okręty Wojenne”, 1(111).
- Jastrzębski J., Polit J. (2012). *Konferencja Waszyngtońska 12 XI 1921–6 II 1922*. Cz. 2. „Okręty Wojenne”, 2(112).
- Jastrzębski J., Polit J. (2012). *Konferencja Waszyngtońska 12 XI 1921–6 II 1922*. Cz. 3. „Okręty Wojenne”, 3(113).
- Jastrzębski J., Rzepka Z. (2011). *Flota japońskich krążowników ciężkich*. „Okręty Wojenne”, spec. 37.
- Kochnowski R. (2015). *Niemieckie działania krążownicze w latach 1939–1942*. Zabrze.
- Kopacz M. (2009). *Krążowniki ciężkie Kent*. „Morze, Statki i Okręty”, 12(96).
- Kopacz M. (2014). *Protoplaści krążowników waszyngtońskich – Japońskie krążowniki ciężkie typu Aoba*. „Morze, Statki i Okręty”, spec. 5(150).
- Kopacz M. (2009). *Tajemnica bitwy pod Savo. HMAS Canberra ofiarą amerykańskiej torpedy?*. Cz. 1. „Morze, Statki i Okręty”, 1(85).
- Kopacz M. (2009). *Tajemnica bitwy pod Savo. HMAS Canberra ofiarą amerykańskiej torpedy?*. Cz. 2. „Morze, Statki i Okręty”, 2(86).
- Kosiarz E. (1994). *Bitwy morskie*. Warszawa.
- Kosiarz E. (1989). *Działania flot w drugiej wojnie światowej*. Gdańsk.
- Kubiak K. (2007). *Działania sił morskich po drugiej wojnie światowej*. Warszawa.
- Lipiecki S. (2019). *Francuskie pancerniki ostatniej generacji Dunkerque i Strasbourg*. Cz. 1. „Morze, Statki i Okręty”, 1–2(190).
- Lipiecki S. (2019). *Francuskie pancerniki ostatniej generacji Dunkerque i Strasbourg*. Cz. 2. „Morze, Statki i Okręty”, 3–4(191).
- Lipiecki S. (2017). *Krążowniki ciężkie typu Baltimore*. Cz. 1. „Morze, Statki i Okręty”, 7–8(181).
- Lipiecki S. (2017). *Krążowniki ciężkie typu Baltimore*. Cz. 2. „Morze, Statki i Okręty”, 9–10(182).
- Lipiecki S. (2020). *Ostatnie krążowniki waszyngtońskie US Navy. Krążowniki ciężkie typu NEW ORLEANS*. Cz. 1. „Morze, Statki i Okręty”, 7–8(199).
- Lipiecki S. (2020). *Ostatnie krążowniki waszyngtońskie US Navy. Krążowniki ciężkie typu NEW ORLEANS*. Cz. 2. „Morze, Statki i Okręty”, 9–10(200).
- Lipiński J. (1999). *Druga wojna światowa na morzu*. Warszawa.
- Malinowski J. (1997). *Japońskie krążowniki typu „Mogami”*. Tarnowskie Góry.
- Marples D. (2006). *Historia ZSRR. Od rewolucji do rozpadu* (tłum. Scharoch I.). Wrocław.
- McCauley M. (2010). *Narodziny i upadek związku Radzieckiego* (tłum. Landowski Z.). Warszawa.
- Morison S. (2013). *Aleuty, Wyspy Gilberta i Marshalla. Czerwiec 1942–kwiecień 1944* (tłum. Perzyński M.). Gdańsk.
- Morison S. (2004). *Guadalcanal* (tłum. Jędrusik R.). Gdańsk.
- Morison S. (2011). *Leyte* (tłum. Kryształowicz M.). Gdańsk.
- Morison S. (2008). *Morze Koralowe, Midway i działania okrętów podwodnych. Maj 1942–sierpień 1942* (tłum. Wąsiewicz J.). Gdańsk.

- Morison S. (2014). *Nowa Gwinea i Mariany. Marzec 1944–sierpień 1944* (tłum. Perzyński M.). Gdańsk.
- Morison S. (2010). *Przełamanie Bariery Bismarcka. 22 lipca 1942–1 maja 1944* (tłum. Pogorzelski A.). Gdańsk.
- Morison S. (2014). *Wschodzące Słońce na Pacyfiku. 1931–kwiecień 1942* (tłum. Perzyński M.). Gdańsk.
- Morison S. (2017). *Wyzwolenie Filipin* (tłum. Perzyński M.). Gdańsk.
- Morison S. (2018). *Zwycięstwo na Pacyfiku 1945* (tłum. Perzyński M.). Gdańsk.
- Myszor O. (2014). *Cesarstwo Japonii, t. 1: Pancerniki, lotniskowce i krążowniki*. Tarnowskie Góry.
- Nowak G. (2019). *Amerykańskie krążowniki ciężkie typu Northampton*. Cz. 1. „Wojsko i Technika. Historia”, spec. 1(20).
- Nowak G. (2019). *Amerykańskie krążowniki ciężkie typu Northampton*. Cz. 2. „Wojsko i Technika. Historia”, spec. 2(21).
- Nowak G. (2013). *Amerykańskie pancerniki typu Montana*. „Technika Wojskowa. Historia”, spec. 6(12).
- Nowak G. (2018). *Błaszanki, czyli pierwsze krążowniki waszyngtońskie US Navy*. „Morze”, 4(31).
- Nowak G. (2019). *Krążowniki waszyngtońskie U.S. Navy*. Oświęcim.
- Pacholski Ł. (2010). *Ciężki krążownik HMS Exeter*. „Technika Wojskowa. Historia”, 6(6).
- Pacholski Ł. (2011). *Ciężki krążownik typu „Myōkō”*. „Technika Wojskowa. Historia”, 2(8).
- Palasek J. (2007). *Amerykańskie krążowniki ciężkie typu „Baltimore” i „Oregon City”*. Cz. 1. „Okręty Wojenne”, 6(86).
- Palasek J. (2008). *Amerykańskie krążowniki ciężkie typu „Baltimore” i „Oregon City”*. Cz. 2. „Okręty Wojenne”, 1(87).
- Palasek J. (2008). *Amerykańskie krążowniki ciężkie typu „Baltimore” i „Oregon City”*. Cz. 3. „Okręty Wojenne”, 2(88).
- Palasek J. (2008). *Amerykańskie krążowniki ciężkie typu „Baltimore” i „Oregon City”*. Cz. 4. „Okręty Wojenne”, 3(89).
- Palasek J. (2008). *Amerykańskie krążowniki ciężkie typu „Baltimore” i „Oregon City”*. Cz. 5. „Okręty Wojenne”, 4(90).
- Palasek J. (2008). *Amerykańskie krążowniki ciężkie typu „Baltimore” i „Oregon City”*. Cz. 6. „Okręty Wojenne”, 5(91).
- Palasek J. (2008). *Amerykańskie krążowniki ciężkie typu „Baltimore” i „Oregon City”*. Cz. 7. „Okręty Wojenne”, 6(92).
- Palasek J. (2009). *Amerykańskie krążowniki ciężkie typu „Baltimore” i „Oregon City”*. Cz. 8. „Okręty Wojenne”, 1(93).
- Palasek J. (2009). *Amerykańskie krążowniki ciężkie typu „Baltimore” i „Oregon City”*. Cz. 9. „Okręty Wojenne”, 2(94).
- Palasek J. (2009). *Amerykańskie krążowniki ciężkie typu „Baltimore” i „Oregon City”*. Cz. 10. „Okręty Wojenne”, 3(95).
- Palasek J. (2009). *Amerykańskie krążowniki ciężkie typu „Baltimore” i „Oregon City”*. Cz. 11. „Okręty Wojenne”, 4(96).
- Palasek J. (2009). *Amerykańskie krążowniki ciężkie typu „Baltimore” i „Oregon City”*. Cz. 12. „Okręty Wojenne”, 5(97).

- Palasek J. (2012). *Krążowniki typu „New Orleans”*. Cz. 1. Tarnowskie Góry.
- Palasek J. (2012). *Krążowniki typu „New Orleans”*. Cz. 2. Tarnowskie Góry.
- Perepeczko A. (1999). *Burza nad Atlantykiem*, t. 1. Warszawa.
- Perepeczko A. (2000). *Burza nad Atlantykiem*, t. 2. Warszawa.
- Perepeczko A. (2001). *Burza nad Atlantykiem*, t. 3. Warszawa.
- Perepeczko A. (2002). *Burza nad Atlantykiem*, t. 4. Warszawa.
- Perepeczko A. (1979). *Od Mers El-Kebir do Tulonu*. Gdańsk.
- Pertek J. (1996). *Morze w ogniu*. Warszawa.
- Piegiż M. (2019). *Ocean Indyjski 1942*. Warszawa.
- Piekałkiewicz J. (2002). *Wojna na morzu 1939–1945*. Janki.
- Piereslegin S., Piereslegin E. (2006). *Premiera na Pacyfiku*, t. 1 (tłum. Wąsiewski J.). Gdańsk.
- Piereslegin S., Piereslegin E. (2006). *Premiera na Pacyfiku*, t. 2 (tłum. Wąsiewski J.). Gdańsk.
- Polit J. (1999). *Odwrót znad Pacyfiku? Wielka Brytania wobec Dalekiego Wschodu (1914–1922)*. Kraków.
- Skulski J. (2013). „*Takao*”. Cz. 1. „Okrety”, 2(22).
- Skulski J. (2013). „*Takao*”. Cz. 2. „Okrety”, 4(24).
- Skwiot M. (2009). *Ciężki krążownik „Aoba”*. „Militaria XX Wieku”, spec. 2(9).
- Skwiot M. (2008). *Ciężki krążownik „Takao”*. „Militaria XX Wieku”, spec. 3(7).
- Skwiot M. (2007). *Japońskie pancerniki*, t. 1. Lublin.
- Skwiot M. (2011). *Japońskie pancerniki*, t. 2. Lublin.
- Skwiot M. (2009). *Pancerniki II wojny światowej*, t. 1. Lublin.
- Sobański M. (2005). *Japońskie krążowniki ciężkie typu „Furutaka” i „Aoba”*. Cz. 1. „Okrety Wojenne”, 4(72).
- Sobański M. (2005). *Japońskie krążowniki ciężkie typu „Furutaka” i „Aoba”*. Cz. 2. „Okrety Wojenne”, 5(73).
- Sobański M. (2005). *Japońskie krążowniki ciężkie typu „Furutaka” i „Aoba”*. Cz. 3. „Okrety Wojenne”, 6(74).
- Sobański M. (2019). *Vanguard – koniec pewnej epoki*. „Okrety Wojenne”, 1(153).
- Sobański M. (2014). *Krążowniki typu „Kent”*. Tarnowskie Góry.
- Sobański M. (2015). *Krążowniki typu „London” i „Dorsetshire”*. Tarnowskie Góry.
- Sobański M. (2011). *Pancerniki typu „Richelieu”*. Tarnowskie Góry.
- Stille M. (2015). *Marynarka Wojenna Cesarstwa Japonii w wojnie na Pacyfiku* (tłum. Szlagor T.). Poznań.
- Symonds C. (2020). *II wojna światowa na morzu. Historia globalna* (tłum. Tryl F.). Kraków.
- Szewczyk A., Trojca, W. (1994). *Japońskie krążowniki ciężkie*. Warszawa.
- Szopa M. (2013). *Japońskie krążowniki ciężkie*. „Technika Wojskowa. Historia”, 4(22).
- Szopa M. (2018). *Japońskie krążowniki ciężkie*. Cz. 1. „Morze”, 12(38).
- Szopa M. (2019). *Japońskie krążowniki ciężkie*. Cz. 2. „Morze”, 1(39).
- Szoszkiewicz C. (1993). *Pancerniki II wojny światowej*, t. 1. Warszawa.
- Szoszkiewicz C. (1993). *Pancerniki II wojny światowej*, t. 2. Warszawa.
- Wołkowicz R. (1994). *Ciężkie krążowniki typu Mogami*. „Nowa Technika Wojskowa”, 5.
- Zalewski K. (2013). *Ibuki. Z krążownika lotniskowiec*. „Morze, Statki i Okrety”, 4(133).
- Zalewski K. (1994). *Lotniskowce II wojny światowej*. Warszawa.

